

TC
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

137358

LOZAN AHALİ MÜBADELESİ ÇERÇEVESİNDE
YUNANİSTAN VE ADALARDAN MUĞLA'YA GELEN
TÜRK GÖÇMENLERİN İSKANI(1923-1930)

137358

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMAN TAYIN MERKEZİ

HAZIRLAYAN

ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI

MUĞLA-2003

TC
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

**LOZAN AHALİ MÜBADELESİ ÇERÇEVESİNDE
YUNANİSTAN VE ADALARDAN MUĞLA'YA GELEN
TÜRK GÖÇMENLERİN İSKANI (1923-1930)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”

Diploması verilmesi için kabul edilen tezdır.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :
Tezin Sözlü Savunma Tarihi :
Tezin Danışmanı :
İlri Üyesi :
İlri Üyesi :

Enstitü Müdürü

MUĞLA- 2003

Yemin

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Lozan Ahali Mübadelesi Çerçevesinde Yunanistan ve Adalar’dan Muğla’ya Gelen Türk Göçmenlerin İskanı (1923-1930)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu. Bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ümmügülüm CANDEĞER

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün/... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim- Öğretim Yönetmeliğinin maddesine göre, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ümmüğülsüm CANDEĞER'in "Lozan Ahali Mübadelesi Çerçevesinde Yunanistan ve Adalardan Muğla'ya Gelen Türk Göçmenlerin İskanı (1923-1930)" adlı tezini incelemiş ve aday/.../..... tarihinde saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

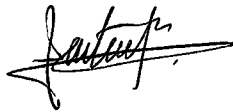
Adayın kişisel çalışmaya dayanan savunmasından sonra..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin..... olduğuna ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI

Üye

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÇURE

Üye

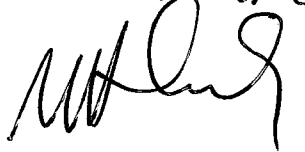
Üye

Yrd. Doç. Dr. Akşen AKSA

Üye

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ümmügülsüm CANDEĞER
Doğum Yeri : Gölhisar
Doğum Yılı : 1976
Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise : 1989-1994 Burdur Sağlık Meslek Lisesi
Lisans: 1994-1999 Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yabancı Dil: İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

1995 yılında Gölhisar Devlet Hastanesi'ne hemşire olarak atandım.1996 yılında Muğla Devlet Hastanesi'ne tayin edildim. Halen Muğla Devlet Hastanesi'nde hemşire olarak görev yapmaktayım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

LOZAN AHALİ MÜBADELESİ

1: Lozan'da Mübadele Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Mübadele Protokolü.	11
2: Mübadele, İmar İskan Vekaletinin Kurulması.....	16
3: İskan Komisyonları ve Mübadele, İmar ve İskan Kanunu	20
4: Türk ve Rum Göçmenlerinin Nakli	25

II. BÖLÜM

MUĞLA'DA İSKAN

1: İdari Yapı	30
2: Nüfus	31
3: Muğla İskan Komisyonu ve Gelen Göçmenlerin İskanı.....	34
4: Bölgedeki Gayri Müslimlerin Mübadelesi.....	46
5:Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar.....	48
6: Metrük Mallar	50
7: İskan Yardımı	53
SONUÇ	56
KAYNAKÇA	58
EKLER	62

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışma da, 1923 Lozan Ahali Mübadelesi çerçevesinde yaşanan büyük göç olayı ve bu olay neticesinde Muğla'ya gelen göçmenlerin iskanı, karşılaştıkları sorunlar, bölgeye sosyal ve ekonomik katkıları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Tezimiz iki ana başlıktan oluşmaktadır. Giriş bölümünde göç olgusunu genel olarak ele aldık. Birinci bölümde Lozan Ahali Mübadelesi çerçevesinde mübadele fikrinin ortaya çıkışı, Mübadele İmar İskan Vekaletinin kuruluşu, İskan Kanunu ve komisyonları, Göçmenlerin nakli konularını işledik. İkinci Bölümde ise; Muğla'nın genel tarihi, idari ve nüfus yapısı üzerinde durduktan sonra Muğla Bölgesine gelen göçmenlerin sayısı, nakli ve Muğla ve ilçelerinde kurulan iskan komisyonları üzerinde durmaya çalıştık. Bununla birlikte Muğla'ya yerleştirilen göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar, iskan yardımı ve metruk mallar hakkında bilgi verdik.

Birinci derecede kaynak olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan Toprak İskan Evraklarını kullandık. Bununla birlikte konu ile ilgili yayınlanmış kitap ve makalelerden faydalanmaya çalıştık.

Çalışma konumuzun belirlenmesinde ve çalışmalarım süresince bana sürekli tavsiye ve teknik yardımlara bulunarak, benden maddi ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Danışman Hocam Sayın Yard. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Ümmügülsüm CANDEĞER

ÖZET

“Lozan Ahali Mübadelesi Çerçevesinde Yunanistan ve Adalardan Muğla’ya Gelen Türk Göçmenlerin İskanı (1923-1930)” adlı bu çalışmamızda, 1923 Lozan Ahali Mübadelesi çerçevesinde yaşanan büyük göç olayı ve bu olay neticesinde Muğla’ya gelen göçmenlerin iskanı, karşılaştıkları sorunlar, bölgeye sosyal ve ekonomik katkıları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Tezimiz iki ana başlıktan oluşmaktadır. Giriş bölümünde göç olgusu üzerinde genel olarak duruldu. Birinci bölümde Lozan Ahali Mübadelesi çerçevesinde mübadele fikrinin ortaya çıkışı, Mübadele İmar İskan Vekaletinin kuruluşu, İskan Kanunu ve komisyonları, göçmenlerin naklinden bahsedildi. İkinci Bölümde ise; Muğla’nın genel tarihi, idari ve nüfus yapısı üzerinde durduktan sonra Muğla Bölgesine gelen göçmenlerin sayısı, nakli ve Muğla ve ilçelerinde kurulan iskan komisyonları üzerinde durmaya çalıştık. Bununla birlikte Muğla’ya yerleştirilen göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar, iskan yardımı ve metruk mallar hakkında bilgi verilmiştir.

ABSTRACT

In this study called “The Settlement of Turkish Immigrants From Greece and The Islands in Muğla in The Framework of Lousanne Exchange of Populations (1923-1930)” the big immigration event which occurred in the framework of 1923 Lousanne Exchange of Populations, and as a result of this the settlement issues of immigrants in Muğla and their contributions to the economical and social structure are handled.

Our thesis, includes two parts. In the introductory part the fact of immigration is generally dealt with. In the first part, emergence of the idea of the exchange, The foundation of the Exchange Construction Settlement Ministry, The Settlement Law and Commissions, the transport of immigrants are studied in the framework of Lousanne Exchange of Populations. And in the second part; making a brief evolution of the historical, administration and population structure of Muğla, the number of immigrants, their transport and settlement commissions in Muğla and ist districts are elaborated. Besides, information on the problems of immigrants in Muğla, the settlement aid and the propertise left by the people who emigrated to Greece is given.

GİRİŞ

Göç, kişinin ve toplulukların ekonomik, toplumsal ya da siyasi sebeplerle bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka yere gidip yerleşmesine denir. Siyasi, toplumsal ya da ekonomik sebepler kişileri, göçe zorlayabilir. Göçü cemiyetteki diğer yer değişikliklerinden ayıran başlıca ölçüt; göç edenin eski sosyal ve ekonomik ilişkilerini değiştirmesi yeni yerleşim yerinde sosyal ve ekonomik ilişkiler kurmasıdır. Yer değiştirenin hayatını sürdürmek için seçtiği yeni yerleşim yeri, aynı ülke sınırları içinde ise “iç göç” ülke sınırları dışında ise “dış göç” terimi ile ifade edilir.¹

İnsanların yerleşik hayata geçmesinden önceki dönem tamamen bir göçler dönemi olarak düşünülebilir. Yerleşik hayata geçmelerinden sonra da göçler, yaşam şartlarından dolayı sürmüştür. Dolayısıyla göçler sosyal tarihin her döneminde görülen siyasi, ekonomik ve toplumsal boyutuyla incelenmesi gereken bir olgudur.

Göçe yol açan nedenlerin farklılığı bu olayın tasnifine sebep olmuştur. Kimi tasniflerde gidilen ya da terk edilen mekanların farklılıkları dikkate alınırken, kimi tasniflerde göç eden kişilerin amaçları dikkate alınmıştır. Bazı tasnifler de göç kararının etkenlerini dikkate almıştır. Konunun anlaşılabilmesi için öncelikle sebeplerin irdelenmesi gerekir.

Savaşlar: Tarih boyunca insanlar arasında yapılan savaşlar tipik göç nedeni olmuştur. Savaşlarda yenilen tarafın mekandan uzaklaşması genelde beklenen sonuçtur. Savaş nedeniyle yapılan göçler arasında zorunlu göçler de bulunmaktadır.

¹ Sayit Yusuf, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’ye Yönelik Dış Göç Hareketlerinin Analizi ve Bir Öneri”, **Yeni Türkiye**, Sayı 23-24 (Cumhuriyet Özel Sayısı, III), (Eylül-Aralık 1998), s.1879

Dini Sebepler: Dini sebeplerde tarih boyunca göçe yol açmıştır. Özellikle Ortaçağda yaşanan istila ve fetih hareketlerinin sebebi dini niteliklidir.

Ekonomik Sebepler: Göçe neden olan ekonomik nedenler daha çok son iki yüzyıllık dönemde görülen göçlerde bulunur. Özellikle sanayi inkılâbından sonraki dönemde ekonomik nedenler göç sebebi olabilecek kadar etkili olmuştur. Örneğin işsizlik nedeniyle kişilerin yer değiştirme ihtiyacı ekonomik nedenli bir göç hareketidir. Bu toplumlarda yaşanan mekanın ekonomik yetersizliğine bağlı olarak gelişebilir.

Kültürel-Siyasal Sebepler: Eğitime dayalı süreli göç olaylarını bu başlık altında inceleyebiliriz. Ancak son 50 yıllık dönemde özellikle beyin göçü olarak adlandırabileceğimiz bir durumla karşılaşmaktayız. Bunu da kültürel neden olarak görebiliriz. Bunun yanı sıra yaşanan yerin sosyal etkilerinden dolayı yaşanan göç olaylarına da tank olunmaktadır. Ya da siyasal etkilerle yaşanan göçlerde bulunmaktadır. Örneğin 80'li yıllardan önce Türkiye genelinde yaşanan siyasal içerikli göçler vardı. Bir çok ailenin yaşadıkları yeri değiştirdiği bilinmektedir.

Ailevi Göçler: Evlenen çiftlerin birlikte yaşamak için yer değişikliği yaptığı görülmektedir. Özellikle çalışma hayatında olan çiftlerin kişisel yer değiştirmeleri ülkemiz gerçekleri arsındadır.²

Göç olgusunun tam ifadesinin zorluğu ve iç içe girmiş bir çok nedenin göç olayında etken olması göç sosyolojisine ilişkin araştırmaların ağırlık kazanmasına neden olmaktadır. Göç girift bir yapısı olması hasebiyle kaygan bir konudur.

² Hüseyin Arslan, **Osmanlı'da Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl) Yönetim, Nüfus, Göçler, İskanlar, Sürgünler**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, s.151-153

Göçün türleri çeşitli kategorilere göre yapılabilir. Mesafe, irade ve sosyal sınırlar olması ya da zorunlu göçler şeklinde ayrıma tabi tutulabilir. Mesafeye göre yapılan ayrımında iç göç-dış göç şeklinde ayrabiliriz.

İradeye göre yapılan göçlerde isteğe bağlı ya da zorunlu göçleri ele alabiliriz. Zorunlu göç mevzuunda mübadele olayını ele alabiliriz.

Gönüllü ya da zorunlu göçlerde kişilerin yaşadığı etkilenmeler farklı ölçülerdedir. Bazı kişilerde ciddi ruhsal boyutlarda problemler görülebilir. Yaşanan olay kolay kabul edilebilir bir şey değildir. Kişi kendi yaşadığı, akrabalarının olduğu, dostlarının olduğu mekanlardan ayrılmak zorundadır. Yeni bir yerde yeni sosyal ilişkiler kurmak zorunda kalır ve hayata yeniden başlar. Bu basit değildir. Özellikle dış göçte daha da zor bir durum olan tamamen kültürel farklılıkların olduğu bir mekan ve dil olarak günlük hayatında kullanmadığı bir dili kullanma zorunluluğu kişinin yaşamında ruhsal anlamda derin izler bırakmaktadır.

Göçmen insan kendi iç dünyası ile daha fazla konuşmaya geçer, kendi iç dünyasında ürettiği fanteziler dünyasını daha da geliştirerek burada bir içsel göç olayı yaşamaya başlayabilir. Korkuları içsel boyuttan dışsal boyuta doğru ilerler; çünkü gergindir ve gerginliği esnasında kişinin korkuları insanı rahatsız edici boyutta olur.

Göçmenlik hayatı boyunca insan; kültür, mekan, zaman ve insanlar arası ilişkiler gibi değişiklikleri sürekli yaşar. Eski bağlarından koparılan ve yeni bağlar kurmaya çalışır ki bu ya çok yavaş ilerler ya da hiçbir zaman istenilen olgunluğa ulaşamayabilir. Bu durum göçmen kişinin hayatını fiziksel ve sosyal olarak etkiler. Bu etkiler çoğunlukla olumsuz yöndedir.

Toplu göçlerde bu durum olabildiğince asgari seviyeye inmekte ya da görülemeyecek kadar az olabilmektedir. Ancak, göçün göçmen üzerinde etkisi; her şeye rağmen alışık olduğu sosyal, kültürel, doğal ortama özlemi şeklinde devam edelmektedir.

Göç hareketi başladığı ve ulaştığı yerde farklı sosyo-ekonomik, psikolojik- eğitim-öğretim, imar ve bayındırlık, iskan ve şenlenme meselelerine yol açabilmektedir. Göç veren yerde ekonomik bir boşluk oluşmakta ancak göç alan yerde de ekonomik bir canlanma görülebilmektedir.

Göçten sonra yerleşikler ile göçmenler arasında etkileşimler olmaktadır. Belli bir dönem uyum süreci yaşanmaktadır buna bağlı olarak her iki tarafında kültürel anlamda etkileşimi olmaktadır. Bazen gelenler kendi kültürlerini terke zorlanabildikleri gibi bazen de çok büyük zorlamaların olmadığı durumlar vardır. Yani uyum ya da asimilasyon ile karşılaşabiliriz.

Türk tarihinde göçler sık sık yaşanmıştır. Yukarıda belirtmeye çalıştığımız göç türlerinin hepsini irdeleme yerine konumuza geçişi sağlamak amacıyla zorunlu göç üzerinde duracağız.

Mübadele fikrini anlayabilmek için öncelikle Türk-Yunan ilişkilerinin genel olarak bakmamız gerekmektedir. Türk ve Yunan halkları uzun bir tarihi ve kültürü aynı coğrafyada paylaşmışlardır. XIX. Yüzyılın başlarında, Balkanlarda ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri çerçevesinde ^{6.9.1830} ilk olarak Yunanlılar, emperyalist devletlerin desteği ile 6 Temmuz 1827 de başlayıp, 3 Şubat 1830 Londra Protokolleriyle bağımsızlığa kavuşmuştur. Osmanlı Devleti de 24 Nisan 1830 da bunu tanımak

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
LİNGVİSTİK VE DİL BİLİMİ

zorunda kalmıştır.³ Bu tarihten sonra Yunanistan, Osmanlı aleyhine topraklarını genişletirken, beraberinde gerek toprak ve gerekse nüfus bakımından uyumsuzluklar yaşanmasının ilk nüvelerini ortaya çıkarmıştır.

1821 ile 1830 arasında bağımsızlık savaşı veren Yunanlıların yeni kurdukları ülkede homojen bir nüfus istemesi de burada yaşayan Türk nüfusun kıyımdan geçirilmesinde etkindir. Çünkü, Yunanistan içinde yaşamasına izin verilen Türkler gelecekte, Osmanlı için Yunan Türklerine yardıma gelme bahanesi sayılabildi. Bunun yanı sıra Avrupa'nın büyük devletlerinin Mora' da bağımsız bir Yunan Devleti için, Osmanlıyı zorlaması olayı vardı. Bu zamana kadar Türk nüfusundan arındırılmış saf Yunanlıların olduğu bir bölge yaratma çabası içindeydiler.⁴

Osmanlı Devleti gerileme dönemi boyunca sürekli bir toprak kaybı yaşamış ve bu dönemde dışarıdan oldukça fazla göç almıştır. Savaşlardaki yenilgisine karşılık bu yenilgisini nüfusunu büyütme yolu ile kapatmaya çalışmıştır. II. Abdülhamit dönemine kadar dışarıdan gelen muhacirler Müslüman, Yahudi ve Hristiyan şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuyordu.⁵ O dönemde var olan inanışa göre bir devletin en büyük zenginlik kaynağı devletin nüfusunun çokluğu ile doğru orantılı idi. Bu düşünce ile Osmanlı toprağına yabancı uyruklu vatandaşların bile yerleşmesine izin verilmişti.⁶

Antlaşmalarda mübadele ile ilgili maddeler yer almadan çok önce, Osmanlı – Rus savaşları fiili bir göç olayına sahne olmuştu. Örneğin, 1827-1829 savaşlarında,

³ Mustafa Tayla, *Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi Bursa Vilayetinde Yaşanan Acıların Dokümanter İncelemesi*, Ankara, 2001, s. 5

⁴ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 8-11

⁵ Faruk Aydın, "1878'de Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Göç Hareketleri ve Göçmenlerin İskanı", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:18, Sayı 34, Ankara, 1993, s. 35

⁶ Ahmet Akgündüz, "Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler; 1783-1922", *Toplum ve Bilim*, Sayı 80, İstanbul, 1999, s.148

Rus ve Osmanlı arasında zorunlu göç sayılabilecek, Müslümanlar ile Ermenilerin değişimi gerçekleştirilmiştir.⁷

Osmanlı Devleti yoğun göç hareketlerine genellikle en buhranlı olduğu zamanlarda sahne olmuştur. Bu olaylar savaşlardan yenilgi ile çıkılmış olan zamanlarda gündeme gelmiştir. Savaşlardan sonra yapılan barış görüşmelerinin gündem maddelerinden biri de genellikle Türk ve Müslümanların durumu olmuştur.⁸ Bu dönemde göçebelerin iskanı yayılma dönemine nazaran değişiklik arz eder. Çünkü daha önceki rahat ve serbest Osmanlı Devleti yerine toprak bütünlüğünü korumaya çalışan bir Osmanlı Devleti vardır. Tabii hal böyle olunca devletin göçebelerin iskanı meselesini daha bir irdelerek ele alınması gerekmektedir. Göçebe aşiretler iskan edildikleri yerde bazı problemlere sebebiyet veriyordu. Bu arada, bölgede yaşayan Gayri-Türk unsurların nüfusa olan oranının fazla olması da devletin, savaş sonunda bu toprakları elden çıkarmasına sebep oluyordu. Yani Osmanlı Devleti artık masa başında toprak kaybeder hale gelmişti.

Göç hareketlerinin yoğunlaşmadığı 1820'li yıllarda Müslümanlar Osmanlı nüfusunun %59.6'sını oluştururken, bu oran 1890'lara gelindiğinde %76.2 ye çıkar.⁹ Osmanlı topraklarına doğru 1789 dan sonra büyük sayılarla ifade edilebilecek göç hareketleri olmuştur. Bu göçler yaklaşık olarak yüzyıllık bir sürece yayılmış ve her defasında savaşların sonunda yer almıştır. Ancak, bu göçlerde gelen muhacirlere ait kesin bir rakam vermek mümkün olmadığından, sadece tahminlerde bulunmaktadır.

Türk tarihinde zorunlu göç, ilk defa fikir olarak, 1878 Osmanlı-Rus barış görüşmelerine Osmanlı adına katılan Saffet Paşa tarafından ortaya atılmıştır. Bu

⁷ Justin McCarthy, s.31

⁸ Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.52

⁹ Dündar, s. 56

mübadele önerisi; Balkan sıradağlarının kuzeyindeki Müslümanlar ile güneyindeki Bulgar Hıristiyanlarının mal ve mülkiyetleri ile takası şeklinde idi. Ancak bu öneri, Ruslar tarafından reddedildi.¹⁰

Balkan savaşları sonunda bu bölgede sınır değişiklikleri olmuştur. Tabii bu değişiklikler ülkelerin, kendi nüfuslarının sınırlarının dışında kalmasına sebep olmuştur. Her savaştan sonra yapıldığı gibi bu savaşlardan sonra da yapılan barış görüşmelerinde, diğer tarafta kalan halkların durumu gündeme gelmiştir. Yeni kurulan Balkan Devletleri nüfuslarını kendi topraklarında toplayarak, etnik yapıda bir homojenlik sağlamak isteğinden hareketle sınırları içinde bulunan azınlıklardan kurtulmak istemişlerdir. Balkan Devletlerindeki bu ortak istem, gayri ihtiyari çözüm yolu olarak, mübadele fikrinin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Zaten Balkan Savaşları karşılıklı toprak iddialarından dolayı patlak vermişti. Toprak iddialarını en asgari seviyeye çekmek için, Balkanlardan kovulan Müslüman halkın yerine Anadolu'da yaşayan Gayri-Müslim nüfusun Balkanlara doğru sürüldüğü bilinmektedir. Savaş sonrası antlaşmalar başladığında bu sürülme ve kovulmaların yerini ahali değişimi şeklinde, daha medeni bir yolla çözüme ulaştırma fikri gelişmiştir.¹¹

1913 yılında Bulgaristan ve Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşmaları, göç yoluyla göçmen meselelerinin çözülmesi için yapılan ilk uluslararası anlaşmalardır.¹² Aynı dönemde, Trakya'dan Yunanistan'a göç etmiş olan Osmanlı Rumlarının Batı Trakya'daki Müslüman köylülere yaptıkları baskılar da Osmanlı Devleti'nin Atina Elçilik Müsteşarı Galip Kemali Bey tarafından Yunan Hükümeti nezdinde protestolarla gündeme getirilmişti. Bölgeye yaptığı inceleme gezisi sonunda, Galip Kemali Bey'in aklına bu çatışmaların ancak nüfus mübadelesi ile çözülebileceği düşüncesi gelir. Galip Kemali Bey, 12 Mayıs 1914 tarihinde

¹⁰ Selahattin Önder, "Meclis-i Vükela Mazbatalarında Türk-Bulgar Mübadelesi", *Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, III/1, 1991, s. 211

¹¹ Dündar, s. 66

¹² Dündar, s. 66

merkezden yetki almak amacıyla Sadrazam Sait Halim Paşa'ya hitaben çektiği telgrafta, Yunan Başbakanı Venizelos ile bu konuyu görüştüğünü ve “sırf şahsi bir mütalaa olmak üzere Başvekile Makedonya'daki Müslümanlar ile Aydın vilayeti dahilindeki Rumların ‘mübadele’ edilmesini teklif” ettiğini belirtir.¹³ Bu konuda merkezden olumlu yanıt alan Galip Kemali Bey Makedonya'daki Müslümanlar ile Aydın vilayetindeki Rumların ‘zorunlu olmayan bir biçimde mübadelesi için ilk sözlü anlaşma sağlar. Çalışmalar başlar. Ancak I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi sonucu konu kapanır.

Balkan Savaşları'ndan sonra kamu oyundaki kötümser hava, meclis tartışmalarında gündeme gelmiştir. Balkanlar'dan umut kesilmiş ve Anadolu'nun elde tutulmasının önemi kavranmıştır. Talat Paşa Anadolu'yu tarihi düşmanlara karşı bir kale olarak görmekte idi. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Balkan Savaşları'ndan sonra Avam Kamarasında yaptığı bir konuşmada; “Türkiye artık kendini Anadolu'da güçlendirsın” demişti.¹⁴ Kazım Karabekir ise bu konudaki düşüncelerini, Talat ve Enver Beylere şu sözler ile açmıştı: “Avrupa'da Trakya, Asya'da Anadolu milli hudutlarımızın içi, biz Türklerin vatanıdır. Bu hudutların dışında kalan unsurların bizden ayrılmalarına intaç edecek büyük hadiselerle karşılaşacağımız zamanlar pek uzak değildir. Bunun için şimdiden milli servetimizi ve milli kudretimizi mahrem olarak mahirane bir tarzda bu Türk hududunun içine yerleştirmek ve onun bu hudutlarını müdafaa için her şeyi düşünmek zamanı gelmiştir.”¹⁵

¹³Galip Kemali Söylemezoğlu, *Hatıraları, Canlı Tarihler 5*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946, s.102; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.27;

Özellikle, 1911 ile 1922 arasında Osmanlı Devleti'nin nüfusunda % 30 civarında bir azalma olmuştur. Bunun sebebi yaşanan savaşlardaki kayıplardır. Bunun %10'u yurdundan ayrılıp dışarıya göçmüş, %20'si ölmüştür.¹⁶

Görüldüğü üzere mübadele fikri 1830'lardan beri düşünülmüştür. Bazen bir antlaşma ile bazen de, adı mübadele olmayan bir şekilde insanların hayatında yer almıştır. Bu olay karşılıklı olarak toplumlar tarafından da gerekli bulunduğu için gündemde sürekli yer almıştır.

Göç ile ilgili bu genel açıklamalardan sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulduğu dönemde de savaşlarla ya da toplumsal yerleştirmeler ile insanların yaşadığı yerden, zorunlu göçe tabi tutulması olayı da gündeme gelmiştir. Bu araştırmamızda konuyu ele alacağız. Biz bu araştırmamızda zorunlu göçün yani mübadelenin, sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarını genel hatları ile irdelemeye çalışacağız Muğla Bölgesine yerleştirilen ve bölgeden göç ettirilen Rumların sosyal, ekonomik durumlarını ve bölgede oluşan değişiklikleri ortaya koymaya çalışacağız.

¹⁶ Justin McCarthy, Müslümanlar ve Azınlıklar (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1998, s.124; Aktar, s. 23

I. BÖLÜM

LOZAN AHALİ MÜBADELESİ

Bilindiği üzere, I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu toprakları işgal edilmişti. Bu işgal ile başlayan süreç de Kurtuluş Savaşı başlamıştı. Ancak, her ne kadar İngiliz, Fransız ve İtalyan işgal kuvvetleri tarafından Anadolu işgal edilmişse de I. Dünya Savaşının sonlarına doğru savaşa katılan ve Milli Mücadele döneminde daha çok Yunanistan'la ve Anadolu'daki Yunan işbirlikçisi olan Rumlarla mücadele edilecektir. Bu mücadele sonucunda yenilerek Anadolu topraklarından kaçmak zorunda kalacaklardır.

Türk ordusunun başlattığı takip hareketi sonucunda Anadolu'daki Yunan işbirlikçisi olan Rumlar, sahillere doğru kaçmaya başlamıştı. Sahillere kaçan Rumlar bir an önce Anadolu'yu terk etmek istiyorlardı. Bu arada Anadolu'dan kaçan Rumlar, Yunanistan topraklarını terk eden Türklerin evlerine yerleştiriliyordu. Yunanistan'daki Türkler, Yunan Hükümetinin baskısından kaçıyor. Anadolu'daki Rumlar gibi onlarda buldukları ortamı terk ediyor, bulabildikleri yollar ile Anadolu'ya göçmeye çalışıyorlardı. Bu karmaşa içinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Lozan'da barış görüşmelerini sürdürüyordu.

Bu arada yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Anadolu'da bulunan azınlıklardan bir an önce kurtulmak istiyordu. Bunun için Anadolu'nun içlerinden ve Karadeniz sahillерinden, İstanbul ve İzmir'e yığılan azınlıkların bir an önce gitmesi için elinden gelen çabayı sarf ediyordu. Anadolu'dan kaçan Rumlara Yunanistan sahip çıkıyordu. Bu arada Yunanistan, bunların tamamının Anadolu'yu terk etmesini istemiyordu. Dünya Rumlarına, mütteliklerine ve Cemiyet-i Akvam'a, göçmen Rumlar için yardım çağrısında bulunuyordu. Nitekim Ekim 1922'nin sonlarına kadar Yunan Muavenet-i Milli Nazırı'nın beyanatına göre göçmenler için İngiltere'de 25

bin İngiliz Lirası toplanmıştır. Amerika'da yaşayan Rumlardan ve Amerikalılardan ise 275 bin dolar, Fransa ve Mısır'daki Rumlardan 1 milyon drahmi, İngiltere Hükümetinden ise 50 bin İngiliz Lirası ve tren dolusu bağış çamaşır ve zahire toplanmıştır. Papa ise 50 bin franklık yardım taahhüdünde bulunmuştur.¹⁷

Anadolu'da ise durum biraz daha farklıydı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile İstanbul Hükümeti arasında irtibat yoktu. Her iki Hükümet de Anadolu'dan göçen halkın açtığı ekonomik boşluğu doldurma çabası içinde idi. Azınlıkların gittiği yerlerin boş kalmasının yanı sıra bir de, yeni çıkmış bir savaş vardı ki onun bıraktığı izler daha derindi. Anadolu'da, sadece giden halkın açtığı boşluk değil bir de iç göç ile yerlerinden olmuş kişilerin de yerleştirilmesi meselesi vardı. Öncelikle, iç göçmenler Anadolu'yu terk eden azınlıkların yerlerine yerleştirilmeye çalışıldı. Bu azınlıklardan kalan emval-i metruke, Maliye Vekaletince bazı kimselere kiralanmıştı.

1: Lozan'da Mübadele Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Mübadele Protokolü

Türkiye, 1922 yılı sonuna kadar iç göçmenlerin yerleştirilmesi ve dışarıdan gelen göçmenlerin iskan edilmesi ile uğraşmıştır. Bu arada Lozan'da barış görüşmeleri sürmektedir. Lozan'da Aralık ayında Lord Curzon'un başkanlığında toplanan I. Komisyonda esirlerin ve ahalinin iadesi üzerinde duruldu. Lozan'da azınlıkların mübadelesine dair fikri ilk defa Norveçli Dr. Fridtjof Nansen ortaya atmıştır. Milletler Cemiyeti, barış görüşmelerinden önce Dr. Nansen'i, nüfus akışı sonucu ortaya çıkan yeni görünümü yerinde incelemekle görevlendirmişti. Nansen, her iki ülkeyi ziyaret ederek, ilgili kişilerle görüşmelerde bulundu. Çözüm yollarını araştırdı. Sonuç olarak mübadele fikri ortaya çıktı.

¹⁷ Mehmet Çanlı, "Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi", *Tarih ve Toplum*, Sayı, 129, (Eylül,1994), s. 56

Nansen'in ilk önerisi, Yunanistan'daki Müslümanlarla, Anadolu'daki Ortodoksların isteğe bağlı olarak yer değiştirilmesi ve İstanbul'daki Rumların değişim dışında tutulması idi. Türkiye, İstanbul'un değil, Batı Trakya'nın değişim dışı tutulmasını istiyordu. Yunanistan ise, Yunanistan'daki göçmen yığılmasına dikkat çekerek, ortaya çıkan yer sıkıntısının çözümü için 350 bin Türkün bir an önce Anadolu'ya gönderilmesini istiyordu.

Nansen, her iki ülkenin de durumunu yeniden değerlendirerek, raporunu baştan şekillendirdi. Rapor 1 Aralık 1922'de, Lozan Barış konferansında okundu. Raporunda, mübadele uygulamasının göçmenler için iyi bir çözüm olacağını belirten Nansen, Yakındoğu'da ekonomik durumun çok kötü görüldüğünü vurguluyordu. Bir çok insan, yerini yurdunu değiştirmişti. Nansen, bu duruma hemen bir çözüm bulunmazsa, ekonomik sonuçların her iki ülke içinde büyük sorun yaratacağına dikkat çekiyordu. Türkiye, kaçan Rumların yerini doldurabilecek ve bakımlı topraklarının işlenmesini sağlayabilecekti. Müslümanların gitmesi ile de Yunanistan, gelenler için yer açmış olacaktı. Ekonomik olarak her iki ülkenin de yeni gelenleri bir an önce yerleştirmesi gerekiyordu ki, 1923 yazına insanların kendi ihtiyaçlarını sağlar hale gelmesi gerekiyordu. Yazın ürün alınabilmesi için nüfus mübadelesi işinin şubat ayından önce bir kısmının tamamlanması gerekiyordu. Bu tarihten sonra yapılan göçün tarım mevsimine yetişmesi imkansızdı.¹⁸

Türk ve Yunan delegelerinin Nansen' in bu önerilerine bakış açıları farklıydı. Gündem de bulunmadığı halde nüfus mübadelesi olayının ortaya atılması İsmet Paşa'yı, hem sevindirmiş hem de şaşırtmıştı. Görüşmeler boyunca Türk delegelerin düşüncesi Nansen'in raporuna ek olarak İstanbul'daki Rumların da bu kapsama alınması ve buna karşılık Batı Trakya'daki Türklerin yerinde kalması idi. Yunan tarafı ise göçün zorunlu olmamasını isteğe bağlı olmasını istiyordu.

¹⁸ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.16-17

Lord Curzon, Türk tarafını destekler tarzda isteğe bağlı göç olayının çok uzun süreceğini savunuyordu. Konu, İsmet Paşa ve Venizelos'un önerisi ile Dr. Nansen'in danışmanlığında bağımsız, bir Türk ve bir Yunanlı üyenin yer alacağı bir komisyona gönderildi. İtalyan Delegesi Montagna'nın başkanlığındaki alt komisyon, 2 Aralık 1922 tarihinde toplandı. Bu toplantıda İsmet Paşa başkanlığındaki Türk delegasyonu, değişimden Batı Trakya Türklerinin ayrı tutulmasını buna karşılık İstanbul Rumlarının değişime tabi tutulmasını istedi. Ayrıca İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'nin de kaldırılmasını istedi. Bu görüşlere Yunan, Amerikan ve İngiliz delegeleri katılmamışlardı. Tartışmalar sonucunda Türk Heyeti, "établis" deyimiyile nitelenen Rumların İstanbul'da kalmasını onaylarken, Yunanistan'a göçen ailelerden ayrı olarak Anadolu'da kalan Rum erkeklerin ailelerinin yanına gönderilmesini istemişti.¹⁹ Ayrıca zorunlu değişimin 1923 Mayıs ayına kadar uygulanmaması konusunda diretmişti. Bu istekler diğer taraflarca benimsenmişti. Buna ek olarak göç edecek olan kişilerin malları ile ilgili ayrı bir komisyon daha kurulmasına karar verildi. İlk görüşmelerden sonra Lozan'da başkanları bağımsız ülkelerden seçilen 11 ayrı alt komisyon kurulmuştur.²⁰

Bu gelişmelerden sonra, 30 Ocak 1923 tarihinde "Ahali ve Esir Mübadelesi protokolleri" imzalanmıştır.²¹ Bu protokole göre önce Türk ve Yunan esirleri mübadele edilecekti.²² Esir değişimi bittikten sonra ahali mübadelesine başlanacaktı. M. İsmet, Dr. Rıza Nur, Hasan, E. K. Venizelos, D. Caclamanos imzalarını taşıyan sözleşmeye göre; Türk topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu mübadelesine girişilecekti.

¹⁹ Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri: Türk Yunan İlişkileri*, Genel Kurmay Yayınları, Ankara, 1986, s. 252

²⁰ Mahmut H. Şakiroğlu, "Lozan Konferansı Sırasında Kabul Edilen Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihi Notlar" *Ord.Prof. Yusuf Hikmet Bayur' a Armağan*, T.T.K, Ankara, 1985, s. 228

²¹ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, I, (1920-1945), T.T.K., Ankara, 1989, s.177-178

²² Çanlı, s. 57

Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümeti'nin izni olmadıkça Türkiye'ye; ya da Yunan Hükümetin' in izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek yerleşemeyecekti. Mübadele, İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktı. 1912 Yılı yasası ile sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Belediyesi sınırları içinde, 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar; 1913 Bükreş Antlaşması'nda saptanan sınır çizgisinin doğusunda kalan bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar da Batı Trakya'daki Müslümanlar sayılacaktı.

Sözleşmede kullanılan "göçmen" terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan tüm gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktaydı. Mübadele uygulamasında, her iki halkın mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecek, mübadele edilecek halklara mensup kimselerin hangi nedenle olursa olsun gidişine engel olunmayacaktı. Zanlı ya da suçu kesinleşmiş kişiler, kovuşturma yapan ülkenin makamlarınca, göçmenin gideceği ülkenin makamlarına teslim edileceklerdi.

Göçmenler bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler, vardıkları ülkenin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş olacaklardı. Ayrıca, cami, okul, dernek, tekke, medrese, kilise, manastır, hastane, birlik gibi tüzel kişiler ve başka kurumlar personellerini de kapsamak üzere, kendi topluluklarının taşınır mallarını serbestçe götürmeye ve taşıtırmaya hak kazanmışlardı. Her iki ülke komisyon kararınca taşıma işlerinde en geniş kolaylıkları sağlayacaktı. Taşınır mallarının tümünü ya da bir kısmını götüremeyen göçmenler bunları oldukları yerde bırakabilecekti. Bu durumda yerel makamlar, taşınır malların dökümünü ve değerini ilgili göçmenin gözlerinin önünde saptamakla görevlendirilecekti. Göçmenin bırakacağı taşınır malların dökümünü ve değeri gösteren tutanaklar dört nüsha olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel

makamlarca saklanacak, ikincisi karma komisyona sunulacak, üçüncüsü gidilecek ülkenin hükümetine, dördüncüsü de göçmenin kendine verilecekti.²³

Bu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonraki bir ay içinde savaşa katılmayan ülkelerin üyelerinden Milletler Cemiyetinin seçtiği üç ve savaşa katılan ülkelere dört üyenin bulunduğu karma bir alt komisyon kurulmuştur. Muhtelit Mübadele Komisyonu adlı bu karma komisyon, Yunanistan ya da Türkiye’de toplanacaktı. Komisyonun başkanlığını Milletler Cemiyetinin seçtiği tarafsız üyelerden her biri dönlüşümlü olarak yapacaktı. Karma komisyonun atayacağı bir tarafsız başkanın yetkisinde bir Türk ve bir Yunanlının olduğu alt komisyonlarda kurulabilecekti. Karma komisyon alt komisyonların yetkilerini saptayacaktı. Bu alt komisyonlar gerekli görülen yerlerde gereken konu ile ilgilenmek için oluşturulacaktı. Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ait itirazlar karma komisyonlar tarafından sonuca bağlanacaktı. Taşınmaz mallara ait kişilerin itirazları sonuca bağlandıktan sonra, ya bir değer biçilecekti, ya da malın bırakıldığı ülke hükümeti tarafından malın değerine dair bir evrak kişiye verilecekti. Bu şekilde kişilerin hakları ve çıkarları korunmaya çalışılacaktı.²⁴

Göçmenin ayrıldığı ülkedeki alacağına karşılık gittiği ülkede eşdeğer bir şekilde yerine mal alması gerekiyordu. Her iki ülkeden her altı ayda bir yapılan hesaplamalar ile bir devletin diğerine olan borcu hesaplanacaktı. Çıkan sonuca göre hesaplar eşit olursa borç silinecek. Ancak bir ülkenin alacağı olursa bu para olarak ödenecekti. İki tarafta göç edecek kişilerin gidişleri için saptanmış süre öncesinde gitmesi için ya da mallarını daha önce elden çıkarması için baskı yapmamayı kabul ediyordu. Yine iki ülke de göçmenleri herhangi bir vergiye ya da resme bağlamamayı taahhüt ediyordu.²⁵

²³ Arı, s. 19

²⁴ Soysal, s. 180

²⁵ Soysal, s. 181

Komisyonlar kurulmuş çalışmalar başlamıştı ancak mübadeleye anlaşılan tarihte başlanamamıştır. Zaten öncelikle esirlerin mübadelesi başlamış ve 1 Mayıs 1923'te başlanması planlanan mübadele başlayamamıştır. Esirlerin mübadelesine Mart 1923 sonlarında başlanmış ancak Ağustos 1923'te sonlanabilmiştir.

Ahali Mübadelesi Mukavelesine göre iadeye başlanması esirlerin bitmesinden sonra başlanacaktı. Esirlerin mübadelesi Ağustos 1923'te bitmesine rağmen ahali mübadelesine hemen başlanamamıştır. Bunun sebebi de Yunanistan'ın, Lozan Barış Antlaşmasını, meclislerine geç tasdik ettirmesidir. Mübadele komisyonuna gönderecekleri kişilerin seçimini mukavelede açıklanan son güne bırakmalarıdır. Bu sebeplerden dolayı ahali mübadelesine Aralık 1923 ten sonra başlanabilmiştir.²⁶ Her ne kadar bu işlemler devam ederken gerek Yunanistan ve gerekse Anadolu'dan gayri resmi olarak karşılıklı olarak kaçma ile insanlar yerleşmişlerdir.

2: Mübadele, İmar İskan Vekaletinin Kurulması

Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki dönemde Anadolu'da nüfus oldukça hareketli bir hal almıştır. Bu konu hükümet içinde ve değişik çevrelerde konuşulan ve bir çözüme ulaşılması istenen konulardan biridir. Mübadele olgusunun da bu dönemde gündemde olması olayın daha da derin düşünülmesi ve bir an önce çözüme ulaştırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla bir örgütlenmeye gidilmesi gerekli olmuştur. Ancak daha önceki göç deneyimleri bu konuda bir fikir verici olmamaktadır. Yarım milyon kişinin iskanında oluşacak herhangi bir hata ağır sorunlara sebep olabilirdi. Bu mesele hükümetin titizlikle üzerinde durması gereken bir durumdur.

²⁶ Çanlı, s. 57

Kurtuluş Savaşı yıllarında, işgal edilen yörelerden iç bölgelere kaçan nüfusun buralara yerleştirme işiyle Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'ne bağlı olan Muhacirin Müdüriyeti ilgilenmişti. Osmanlı Devleti'nde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşları sonunda göç edenlerin yerleştirilme işi ile ilgilenen komisyonların kurulduğu biliniyor. Hem bu komisyonların, hem de Sıhhiye Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'ne bağlı müdüriyetin çalışmalarında oluşan aksaklıkların bir çok göçmen ailesinin problemler yaşamasına neden olacağı bilindiği için, bu konuda daha da dikkatli olunması gerekliliği görülmektedir.²⁷ Problemlerin çözümü ile ilgili olarak Maliye, Nafia, Muavenet-i İçtimaiye ve Dahiliye Vekaletleri arasında uzun yazışmalar yapılmış, ancak çözüm için konu ile ilgili yetkili bir kurumun olmamasının sıkıntısı çekilmiştir. Bu konu uzun zaman çözümsüz kalmıştır. Daha sonra Maliye Vekaleti'nin bu konuda daha etkin olmasına karar verilmiştir. Ancak hükümetin bu yetki verdiği kurumların işi benimsemesi olayı gündeme gelmiştir ve bu problem yaratmıştır.

Hükümet göçmenlerin iskanı, taşınması ve yerleştirilmesi işine hız kazandırmak için bir an önce bu işi yapacak bir kuruma ihtiyaç duyuyordu. İcra Vekilleri adına Reis Fethi Bey'in, 5 Eylül 1923 tarihinde mecliste yaptığı konuşma bu konuda oluşan sıkıntıyı dile getiriyordu. Hazırlanan programa göre, hükümet yeni teşkilatı bir genel müdürlük olarak planlamıştı. Bu genel müdürlüğe bağlı "Mübadele" ve "İmar" olarak iki şube tasarlanmıştı. Programa göre gelen göçmenlerin bir an önce üretime geçirilmesi düşünülüyordu. Bu insanların taşınması, yerleştirilmesi, beslenmesi, sağlık sorunları ile ilgilenilmesi bu kurulacak olan teşkilatın görevi olarak tasarlanıyordu. Taşıma için askeri araçlardan yararlanılması, vapur ve şimendifer kumpanyalarının kullanılması öngörülmüyordu. Bu teşkilatın işlerini yürütmesi için ve hükümetin diğer teşkilatları ile uyumlu çalışması ve resmi yazışmalar için bir "Evrak Kalemi'nin" kurulması düşünülüyordu.

²⁷ Arı, s. 23

Hükümet bu konuda çalışmalar yürütürken, Anadolu'da da yıkık ve harap durumu gören ve bu konuda önerileri olan mebuslar vardı. Bunlardan biri Kütahya Mebusu Tunalı Hilmi idi. Tunalı Hilmi, bu konudaki önerilerini mecliste dile getirmiştir. Ona göre, Nafia Vekaleti ile Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti'nin birleştirilerek bir İmar Vekaleti'nin kurulmalıydı. Tunalı Hilmi'nin bu önerisi, Layiha Encümeni tarafından Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılmadıkça görüşmeye değer bulunmadı. Ancak Tunalı Hilmi'nin bu görüşü, yine Kütahya Mebusu olan Recep Bey (Peker) ve İzmir Mebusu Mustafa Necati tarafından desteklenmiştir.

13 Ekim 1923'te bu konu mecliste tekrar tartışılmıştır. Hükümetin, bakanlık yerine bir müdüriyet kurulması düşüncesi ve Tunalı Hilmi Bey'in görüşü aynı anda görüşülmüştür. Başvekil Ali Fethi (Okyar) imzası taşıyan hükümet layihasında, var olan vekaletlerin örgütlenmesi dışında diğer vekaletler ile işbirliği sağlanması açısından her vekaletten bir üyenin bulunduğu bir genel müdürlük kurulması gerekliliğine de değiniliyordu. Söz konusu müdürlüğe bağlı olarak yurdun onarım işlerini yürütecek bir imar müdüriyeti de kurulacaktı. Bu görüşün yanı sıra, Tunalı Hilmi Bey konunun bir müdüriyete bağlı olarak çözülemeyecek kadar büyük olduğunu savunuyordu. Bu arada bu işlerin çözüme kavuşması için konu ile ilgili bir bakanlık kurulmasının gerekliliğini savunuyordu. Mecliste bu tartışmalar sürerken hükümet tarafından göçün, gerçekleştirilmesi sırasında alınması gereken acil önlemleri saptamak ve bu konuda inceleme yapmak için görevlendirilen, Aydın Mebusu Doktor Mazhar Bey'in başkanlığındaki komisyonun hazırladığı layiha, meclise sunuldu. Layihada, Anadolu'nun bir an önce onarılması ve savaşın etkilerinin silinmesi üzerinde duruyordu.

Bu görüşler mecliste müdüriyet mi yoksa vekalet mi kurulmalı tartışmasını açmıştı. Tartışmalar sonunda vekalet kurulması düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Tunalı Hilmi Bey'in, mecliste 132 arkadaşı ile verdiği önerge, 13 Ekim 1923 tarihinde mecliste kabul edildi.

Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'nin bu şekilde kurulmasından sonra vekillik seçimi gündeme gelmiş, farklı isimler üzerinde durulduktan sonra, 20 Ekim 1923 tarihinde, İzmir Mebusu Mustafa Necati, TBMM tarafından 165 oydan 158'ini alarak vekil seçilmiştir.²⁸

Mustafa Necati bu görevi 6 Mart 1924'te İsmet Paşa Hükümetinde Adliye Vekili olana kadar yürütmüştür. Ondan sonra bu göreve Mahmut Celal Bey (Bayar), devam etmiştir. Mustafa Necati, yeni kurulan bir vekaletin başında bulunduğu sürece teşkilatlanmaya önem vermiştir. Diğer ülkelerde onarım ve mübadeleye ait çalışmaları incelemiştir. Yetersiz bir alt yapı olmasına ve imkansızlıklar olmasına rağmen ilk önce ele alınması gereken mübadele meselesinin çözümüne bir an önce ulaşılmasına çalışmıştır.

Vekaletin düşünülen işleri gerçekleştirebilmesi için bir bütçesinin olması gerekiyordu. Mustafa Necati, meclise 31 Ekim 1923'te, toplam 6.125.000 lira ödeneği öngören Tahsisat Kanununu sunmuştu. Buna göre, 6.000.000 lira göçmenlerin Türkiye'ye taşınması ve beslenmesine, 125.000 lirası da memur maaşlarına ayrılmıştı. Bu sürede, henüz iskanı gerçekleştirilmemiş doğu illeri göçmenleri ve sığınmacıları da vardı. Ancak önceliği olan mübadil göçmenlerin bir an önce taşınması ve yerleştirilmesi idi. Sonuçta, 1923 yılı vekalet bütçesi son dört ay için şu şekilde düzenlenmişti. 6.095.183 lira toplam bütçenin 3.221.431 lirası harcamaya açıldı. Bunun 52.700 lirası yakacak, 327.630 lirası inşaat ve onarım, 120.800 lirası taşıma, 332,397 lirası tarım araçları, hayvan ve tohumluk alımı, 2.320.808 lirası da mübadele, imar ve iskan işlerinin ortaya çıkacak zorunlu harcamalarına ayrıldı. Geriye kalan para personel harcamalarına ve bürokratik harcamalara ayrılmıştır.²⁹

²⁸ Arı, s. 28

²⁹ Arı, s. 32

3: İskan Komisyonları ve Mübadele, İmar ve İskan Kanunu

1 Kasım 1923 tarihli 366'nolu yasa ile vekaletin merkez teşkilatı şekillenmiştir. Vekalet, "Mübadele ve İskan Müdüriyet-i Umumiyesi" ve "İmar Müdüriyet-i Umumiyesi" şeklinde iki müsteşarlık ve bu müsteşarlıklara bağlı şubeler şeklinde teşkilatlanmıştır. Taşradaki teşkilatlanma, bu merkeze benzer bir hiyerarşi içinde düzenlenmiştir.³⁰

Vekaletle bağlı olarak gerekli görülen yerlerde imar ve iskan komisyonları kurulmuştur. İskan komisyonlarının kurulması 29 Teşrin-i sani 1923 tarihli 55 numaralı kararname ile kabul edilmiştir. Bu kararnamede belirtildiğine göre vilayet, komisyonları vekaletle, kaza komisyonları vilayete bağlanmıştır. Komisyonun aldığı kararlar, bölge müdürlüklerince onaylanınca yada bölgenin olmadığı yerlerde vekaletten alacağı izin ile hemen uygulanacaktır. Bu şekilde olaylar yerinde görülerek ve hızlı olarak çözüme ulaşacaktır. Komisyon başkanı vilayetin en büyük mülki amiri oluyordu, yani vali oluyor; bölge müdürü de vekaletçe atanıyordu.³¹

İskan komisyonlarının görevi, belli bir yere yerleştirilecek grupların yerleşimini sağlamak ve resmi işlemlerini yürütmektir. Ayrıca yerleşeceklerin her türlü sorunları ile de komisyonlar ilgileniyordu.

İmar bölge müdürlükleri ise, mübadele göçmenlerinin yerleşiminde doğrudan vekaletin temsilcisi konumunda çalışacaklardı. Bölge müdürlükleri, gelen kişilerin yerleşecekleri yerlerde kuruldu.

³⁰ Arı, s. 31

³¹ Arı, s. 55

Buna göre her yerleşim yerinde vekaletle bağlı olarak düzenlenen yapı şöyleydi. 1 bölge müdürü, 1 bölge müdür yardımcısı, 1 sevkiyat ve nakliyat memuru, 1 iaşe memuru, 1 iskan memuru, 1 sevkiyat, nakliyat, iaşe ve iskan refiği, 1 kondüktör, 1 ziraat memuru, 1 tabip, 3 seyyar sevk, iaşe ve iskan memuru, 6 katip. Bu tablo dışındaki yerlerde ise: 1 mübadele, imar ve iskan müdüriyeti, 2 iskan, sevk ve iaşe memuru, 1 katip.³²

Yine bu bölgelerdeki kalan malların tespiti, onarıma gereksinimi olup olmadığına bu komisyonlar karar veriyordu. Kalan taşınmazların tespitinden sonra evlerin yerleşime uygun olup olmadığı gerekiyorsa onarımı bu komisyonların görevleri arasında idi. Bu arada belirli yerlere yeni yerleşim yerlerinin kurulması ve bu işler için duvar ustalarının bulunması, yapılar için gerekli malzemenin temini ve maliyet hesaplamalarının yapılması da bölge müdürlüklerinin işleri arasında idi.

Kuruluş ve bütçe çalışmalarından sonra bu vekaletin çalışmasının belirlenmesi için belli bir yasa olması gerekliliği gündeme geldi. Vekil Mustafa Necati ve diğer vekalet bürokratlarının çabaları ile 23 Ekim 1923 tarihinde hazırlanan yasa tasarısı meclise sunuldu. “Mübadele, İmar ve İskan Kanunu” adını taşıyan yasa, 8 Kasım 1923 günü TBMM de kabul edildi.³³

Yasa yirmi maddeden oluşuyordu ve oldukça kapsamlı idi. Yasa da vekaletin görevleri, yetkileri, diğer vekaletlerle ilişkisi, görevlerin kapsamı, bütçe kaynakları gibi çalışma esnasında yürütmeye kadar her şey detaylı bir şekilde yazılmıştı. Buna göre, Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti, ahali mübadelesine dayanarak, ahalinin taşınma, beslenme, yerleştirme ve barınmasını; göçmenlerden yardıma ihtiyacı olanların iskelelerde indirilmesi ve yollarda, yerleştirildikten sonrada bu yerlerde iki ay süre ile beslenmesine devam edilmesi sağlanacaktı.

³² Arı, s. 54

³³ Arı, s. 33

Mübadele, onarım ve yerleştirme işleri için vekalet, mülki ve askeri araç gereci kullanma yetkisine sahipti. Bu işler için mülki ve askeri personel vekaletin tebligatlarını yerine getirmekle sorumlu idi. Bu işler için problem çıkaran mülki ve askeri personel mahkeme edilebilir ya da işten el çektirilebilirdi.

Kanunla o zamana kadar Sıhhiye Muavenet-i İçtimaiye vekaletine bağlı bulunan İskan Müdüriyeti kaldırılmış, bu müdüriyetin ve Dahiliye Vekaleti'ne bağlı İskan-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'nin bütün görevlileri, belgeleri ve araç-gereci, Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'ne devredilmişti. Muavenet-i İçtimaiye bütçesinin bu teşkilata karşılık olarak, kanunun yayımlandığı tarihte bulunan ödeneği, vekalet devrediliyordu.³⁴

Vekalet gerekli görürse personelden geçici görevle kişileri, ücretleri bu vekaletin bütçesinden karşılanmak üzere, görevlendirebilecekti. Bunlardan da anlaşılacağı üzere Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti olağanüstü yetkileri olan ve çalışmaların hızlı olmasını sağlayacak yetkiler ile donatılmıştı.

Ülkede 1912 yılından beri henüz iskan sağlanmamış göçmenler de bulunmaktadır, ancak vekaletin öncelikle ele alması gereken konu mübadele edilecek kişilerin taşınması, barınması ve yerleştirilmesidir. Diğer göçmenlerin de bu haklardan yararlanması düşünülmektedir ancak daha sonraki bir zamana ertelenmektedir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Yunanistan'dan gelecek olan göçmenlerin sayısı, ne iş yaptıkları ve yaşadıkları iklim şartları hakkında bilgiler istenmişti.

³⁴ Arı, s. 34

Gelen bilgilere göre kimlerin, nereye yerleştirileceğine dair cetveller hazırlanmıştı. Kişilerin özelliklerine göre yerleştirilmeye gayret gösterilmişti. Çünkü ormanla ilgilenen kişinin bağıcılık yapılan bir bölgeye yerleştirilmesi demek, gelen mübadillerin geçimini sağlamasını engellerdi. Bunlar aslında çok önemli detaylardı ve düşünülmeden yapılacak bir hata gelecek olan mübadillerin yaşamlarını daha da zorlaştırabilirdi.

Ancak bu konuda net bilgilerin olmaması ve yerleştirilecek sahaların tam tespit edilememiş olması sorunlara sebebiyet veriyordu. Yapılan ilk hesaplamalara göre 1924 Mayıs'ına kadar gelecek göçmenlerin sayısı 150.000 olarak tahmin ediliyor. Buna göre göç hareketini kışın başlatarak, yerleştirme işlerinin kıyı kentleri, kasaba ve köylerinden başlatarak, özellikle şimendifer ve diğer ulaşım araçlarının kolayca ulaşabileceği alanlara doğru genişletmek gibi pratik bir yol izlenmesine karar verildi.³⁵ Bu hazırlıklara ve çalışmalara istinaden göçmenlerin iskan edileceği bölgeler şu şekilde belirlendi.³⁶

- Birinci Bölge : Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum.
- İkinci Bölge : Edirne, Tekirdağ, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale.
- Üçüncü Bölge : Balıkesir.
- Dördüncü Bölge : İzmir, Manisa, Aydın, Muğla, Afyon.
- Beşinci Bölge : Bursa.
- Altıncı Bölge : İstanbul, Çatalca, Zonguldak.
- Yedinci Bölge : İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya.
- Sekizinci Bölge : Antalya, Isparta, Burdur.
- Dokuzuncu Bölge: Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir.
- Onuncu Bölge : Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Antep, Maraş.

³⁵ Arı, s. 52

³⁶ Arı, s. 52-53

Bu bölgeler belirlendikten sonra gelecek olanlar aşağıdaki gibi yerleştirilecekti. Burada on bölge olarak belirlenmişti ancak gelenlerin geldikleri yerlere göre yerleşimi biraz değişiklik göstermiştir.³⁷

Geleceklerin memleketleri	Sayısı	İskan olunacak yerler
1- Dırama ve Kavala	30.000	Samsun ve havalisi
2- Serez İvası	40.000	Adana ve havalisi
3- Kozana, Girenbe, Naslıç ve Kesriye	22.500	Malatya ve havalisi
4- Kayalar, Karaferye, Vodine, Katerin, Alasonya, Lazganya, Demirhisar, Gevgilin, Yenice, Vardar, Karacaabat	43.000	Amasya, Tokat Sivas
5- Zeytincü, Dırama Kavala, Selânik	64.000	Manisa, İzmir, Muğla, Denizli
6- Kesendire, Poliroz, Sarışaban, Avrethisar, Nevrekop ve havalisi	90.000	Çatalca, Niğde, Tekirdağ Karaman
7- Preveze, Yanya	55.000	Antalya, Silifke
8- Midilli, Girit ve sair adalar	50.000	Ayvalık, Edremit, Mersin ve havalisi
Toplam	395.000	

Bu kabaca yapılan hesaplamalarda 95.000 kişinin tütüncü, 200.000 kişi çiftçi-bağcı, 100.000 kişinin de zeytinci olduğu tahmin ediliyordu.³⁸

³⁷ Ramazan Tosun, 'Türk- Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri' deki Rumlar, Tolunay Yayıncılık, Niğde, 1998, s. 87

³⁸ Arı, s. 53

Rumlardan kalan taşınmaz mallar olan bağ, bahçe ve tarlalar bu hesaplamalarda dikkat edilen unsurlar idi. Ancak fuzuli işgaller ile bu yerler bazı kimselerin kullanımında bulunduğundan yerleştirme işini çıkmaza sokuyordu. Öncelikle, Kızılay ile Bakanlar kurulu 5 Eylül 1923'te taşıma işi ve buradaki göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için bir anlaşma yapmıştı. Kızılay Yunanistan'dan gelecek göçmenlerin bulunduğu yerlere heyetler göndermiş ve burada tali iskan komisyonları oluşturmuştu.³⁹

Bu çalışmalardan sonra nihayet göçmenlerin nakline başlandı. Göçmenlerin nakli daha çok deniz yolu ile yapılmıştır. Göçmenler Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'nin, Seyr-ı Sefain İdaresi'nden kiraladığı vapurlar ile ücretsiz taşınmıştır. Taşıma işi için Seyr-ı Sefain İdaresi'nin, Gülcemal, Akdeniz, Reşit Paşa, Kızılırmak, Şam, Giresun, Ümit, Gülnihal, Bahr-ı cedid, Altay, Gelibolu, Nimet, Canik, Millet ve Ereğli isimli vapurları kullanılmıştır.⁴⁰ Yunanistan'daki Türk esirlerin taşınması ise, Milletlerarası Kızılhaç Heyeti'nden bir temsilcisinin bulunduğu Yunan vapurları ile yapılmıştır.

Nakil esnasında vapurlarda Türk göçmenlerin yaşesi ve sağlık problemleri ile de Kızılay ilgilenmiştir. Her vapurda bir Kızılay doktoru Kızılay temsilcisi olarak bulunuyordu. Vapurlarda gelişen olayların da detaylı olarak raporunu tutuyorlardı.⁴¹

4: Türk ve Rum Göçmenlerinin Nakli

Yunanistan ile Türkiye arasında bir sözleşme yapılmış, göçmenlerin yer değiştirmesine karar verilmişti. Şimdi sıra bu göçmenlerin en iyi koşullar altında

³⁹ Mehmet Çanlı, "Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi, II" *Tarih ve Toplum*, Sayı, 130, (Ekim,1994), s. 52

⁴⁰ Arı, s. 41

⁴¹ Çanlı, (Sayı,130), s. 53

taşınması idi. Her iki ülkede de büyük bir hareketlilik vardı. Her iki ülkenin de diğer ülke topraklarında gelmesi beklenen vatandaşı vardı. Bir de savaştan çıkmış olmanın verdiği ekonomik problemler ile de ilgileniliyordu.

Türkiye, ahali mübadelesi ile ilgili çalışmalarını bitirerek 17 Temmuz 1923'te bir talimatname şeklinde yayınlamıştır. Ağustos 1923'te de Muhtelit Mübadele Komisyonlarına gönderilecek Türk temsilcilerinin seçimini yapmıştır. İcra Vekillerinin 8 Ağustos 1923'teki toplantısında başkan olarak Dahiliye Vekaletini temsilen İzmir Mebusu Dr. Tevfik Rüştü Bey, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletini temsilen Erzincan Mebusu Hamdi Bey seçilmiştir. Kızılay'ı ise Dr. Ömer Lütfü Bey temsil etmiştir. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun başkanlığını İspanyol General Dolara yapmakta idi. Komisyonun tarafsız üyelerinden biri İsveçli Erkrand'dır. Yunanistan'ı Başkan sıfatı ile Mösyö Papas temsil ediyordu.⁴²

Türkiye, esirlerin iadesi ve Yunanistan'dan gelecek olan Türklerin iskanı ve iaşesi ile ilgileniyordu. Anadolu'ya ne kadar kişinin geleceği ve Anadolu'dan ne kadar kişi gideceği meselesi net olarak bilinmemekteydi. Doğu Trakya'dan ne kadar Rum'un gittiği bilinmemekte, ancak Batı Anadolu'da iç göç ile gelen göçmenlerin iskanından sonra 60 bin hane bu bölgeye kabul edilebilirdi. Anadolu'nun diğer bölgeleri de buna katılacak olursa ortalama 200 bin hane kabul edilebilirdi. Bu sayı ortalama bir milyon kişi demektir. Bu bilgileri biz İsmet Paşa ile Muavenet ve İçtimaiye Vekili Hüseyin Rauf Bey arasında yapılan telgraf haberleşmelerinden öğreniyoruz.⁴³

Anadolu'da mübadillerin geldiği iskelelerde bu kişilerin işlemleri ile ilgilenecek bir komisyon kurulacaktı. Bu komisyon bölge müdürlüğü vazifesini görecekti. Komisyon bölgenin en büyük mülki amirinin başkanlığında, mal memuru,

⁴² Çanlı, (129) s. 58

⁴³ N.Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları I**, Ankara, 1990, s.153, Telgraf No: 66

sağlık müdürü, askeri komutan ve iktisat memurundan oluşacaktı. Lüzumu halinde diğer memurlarda bu komisyonda görevlendirilecekti.

Bu komisyon, gelen göçmenlerin kimliklerini inceleyecek ve suçlu, hastalıklı ya da Milli Mücadele karşıtı olanları ayırarak kayıtlarını yapacaktı. Gelen göçmenlerden Türk olmayanlar ve sakıncalı olanlar sınır dışı edilecek. Eğer o an sınır dışı edilemedilerse, hükümetin göstereceği bir yerde mecburi iskan edilecek daha sonra işlemleri yapılacaktı. Kabul edilenlerde sevk ve iskanına bir an önce başlanacaktı.

Kısacası her iskelede kurulacak olan bu komisyonlar, Yunanistan'dan gelenlerin ayrımını, kaydını yapacak ve yerleştirileceği yeri belirleyecekti. Bu arada Türk olmayıp da, Milli Mücadele döneminde kaçan Rumların ülkeye yeniden girmeye teşebbüs ettiği bilinmektedir. Bazı Ermeni ve Rumlar isim değiştirerek Türk adı kullanarak yeniden dönmeye çalışmış, hatta bir kısmı dönebilmiştir. Tabiiyet değiştirerek Türkiye'de yaşama şansını yakalayan Rum ve Ermenilerin daha sonra sınır dışı edilip edilmediği kesin bilinmemekle birlikte bu kişilerin azınlık haklarından yararlanamadıkları ve Türk tabiiyetinde hayatlarına devam ettiği bilinmektedir.⁴⁴

Yunanistan'dan Anadolu'ya kaç kişinin geleceği ile ilgili kesin bir bilgi olmasa da yapılan çalışmalar devam etmekte idi. İskan Tevaün Cemiyeti'ne göre Yunanistan'da gelecek göçmenlerin sayısı şöyledir:⁴⁵

Sclanik'ten	280.000
Manastır'dan	140.000
Yanya'dan	6.000

⁴⁴ Çanlı,(129) s. 59

⁴⁵ Yusuf, s. 1883

Girit ve Adalardan	50.000
Toplam	476.000 kişidir.

Buna karşılık Anadolu'dan giden gayrimüslimlerin sayısı ise şöyledir:

	RUM	ERMENİ
Edirne'den	120.000	15.000
Anadolu'dan kurtarılan yerlerden	160.000	25.000
Anadolu'nun diğer yerlerinden	140.000	10.000
Toplam	420.000	30.000 kişi.

Burada gördüğümüz göçmenlerin sayıları hemen hemen eşit görünmektedir. Ancak gelecek olan göçmenler ile gidecek olan göçmenlerin yaşadıkları yer itibari ile farklılıkları vardı. Anadolu'daki Rumların % 80 gibi büyük bir kısmı şehirlerde yaşıyordu. Gelecek olan Türk göçmenlerin ise bu oranın tam tersi köylerde yaşıyordu. Bu insanların gidenlerin yerine yerleştirilmesi yaşamlarını zora sokmaktan başka bir işe yaramazdı. Ekonomik anlamda yaşayacakları zorlukları daha da artırırdı.

Bu mesele üzerinde önemle durulması gereken bir konuydu. Gelecek kişilerin mesleklerine, yaşadıkları iklime göre değerlendirilerek yerleştirilmesi gerekiyordu. Bu durum göz önüne alınarak dönemin hükümeti tarafından Yunanistan'dan gelecek olan göçmenlerin sayısı, meslekleri ve yaşadıkları yerlerin iklim şartları tespit edilip gönderilmesi istenmişti. Net bilgiler verilemiyorsa, tahmini de olsa bu konuda bilgi istenmişti. Bu bilgiler, gelecek olan kişilerin nereye yerleştirileceğinde etkin olacaktı. Bu konu daha sonra ayrıntılı olarak incelenecektir.

II. BÖLÜM

MUĞLA'DA İSKAN

Muğla, Türkiye'nin batısında yer alan Ege Bölgesi'nin güneybatısında, Ege Bölgesi ile Akdeniz Bölgesinin kesiştiği noktada yer alır. Aydın, Denizli, Burdur ve Antalya illeri ile sınır komşuluğu olan ilde Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir.

İlin ve çevresinin ilk çağlardaki adı Karia'dır. Karia, eski kaynaklara göre Güneybatı Anadolu'da Menderes Nehri ile Dalaman çayı arasında kalan bölgenin adı olup, bu bölgede yaşayan yerli halka da, Kar'lar Leleg'ler adı verilmektedir. Karca Bölgesinin en eski kentlerinden biri olan Muğla, kıyı şeridinde yer almadığı için çağdaşları olan Halikarnassos ve Mylasa kentlerinin deniz ticaretinde sağladıkları canlılık ve zenginliği yaşayamadığından, bu merkezlerin zengin kültür olgusunu gösterememiştir.

M.Ö. XIII. yüzyılda Anadolu'nun II. Ramses istilasından sonra Karia Bölgesi, bir süre Mısır egemenliğine geçmiş, Anadolu kavimlerinin Truva Savaşında yenilmesiyle Pers topraklarına katılmıştır. Karia, kendi soyundan gelen krallar tarafından yönetilen bir şehir devleti olarak varlığını sürdürmüştür.

M.Ö.334'de Anadolu'ya gelen Büyük İskender, kıyı boyunu izleyerek önce Halikarnassos'u (Bodrum) daha sonrada Muğla'yı aldı. İskender'in yöreden çekilmesi ile karanlık dönemi yaşanan Muğla, M.Ö.188'de Roma'nın yardımı ile Bergama Krallığı'nın egemenliğine girmiş ise de Bergama Kralı, ölürken Muğla yöresini Roma'ya bıraktı. Roma'nın MS. 800 yılına kadar süren Bizans hegemonyası, Abbasi Halifesi Harun Reşit'in bölgeye gelmesi ile noktalanmış ve yörede ilk

İslâm etkinlikleri görünmeye başlamıştır. 1071 Malazgirt Savaşından sonra hızlı bir Türkleşme sürecine girmiştir. Selçukluların zayıflama döneminde 1284 yılında Mentеше Beyin eline geçince Mentеше adı ile anılmaya başlanmıştır. XIV. yy sonlarına doğru Yıldırım Beyazıt tarafından zapt edilmiş ve Timur istilasından sonra 1424 yılında Osmanlıların eline geçerek yörede kesin Türk egemenliği başlamıştır.

“Muğla” adının nereden geldiği konusunda çeşitli rivayetler yapılmaktadır. En yaygın rivayete göre ilin adı, Selçuklu Sultanı Kılıçarslan’ın komutanlarından “Muğlu” Beyin adından gelmekte. Büyük olasılıkla bu bölgeyi Muğlu Bey feth ettiği için bu komutanın adı verilmiş olabilir. Muğlu, zamanla Muğla’ya dönüşmüştür. 1889 Aydın Vilayet salnamesinde rastlanan "Mobella" adı ise kentin ortaçağdaki adıdır.⁴⁶

XVII. yüzyılda bölgenin dağlık olmasından dolayı eşkiyaların sığınak yeri olmuştur. Anadolu’da yerel sülalelerin hakim olduğu dönemde Hasan Çavuş adlı bir mütegalibenin idaresinde kalmıştır. Bu durum, II. Mahmut dönemine kadar sürmüştür.

1: İdari Yapı

II. Mehmet döneminde Osmanlı topraklarına katılan Mentеше bölgesi Anadolu Beylerbeyliğine bağlı sancak olarak yönetilmeye başlandı. II. Bayezid döneminde Mentеше Sancağı, sekiz kazaya ayrılmıştır.

⁴⁶ Bayram Akça, Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 5-7

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu Eyaletine bağlı sancak olarak idare edilen Mentеше, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra arpalık olarak verilmeye başlanmıştır. Bundan sonra Sancak Beyi adına mütesellimler tarafından idare edilmeye başlanmıştır.

1833 yılında Anadolu'daki sancakların bir araya getirilmesinden dört vilayet meydana getirildi. Aydın, Sığla, Saruhan ve Mentеше sancaklarının birleştirilmesi ile Aydın Vilayeti kuruldu. 1867'den sonra Osmanlı idari taksimatındaki değişikliklerle Muğla Mutasarrıflık haline getirilmiştir.⁴⁷ 1921'de Sancakların kaldırılması ile Muğla, Aydın vilayetinden ayrılarak bağımsız bir vilayet haline getirildi.

2: Nüfus

Aydın Vilayet Salnamelerine göre, 1910'lu yılların başlarında Muğla ve ilçelerine bağlı köylerinin nüfusu toplam 213 000 civarındadır. Bu nüfusun 13 000 kadarı Rumlardan oluşmaktaydı. 1914 Yılı genel nüfus sayımına göre ise Muğla Bölgesinin genel nüfusu 210 874'dür. Bu nüfustan 19 923'ü Rum, 12 Ermeni ve 1615 Yahudi'dir.⁴⁸

1920 (1336) yılında Muğla merkez ilçenin nüfusu 60.788 kişi idi. Bu tarihte Muğla'nın Orta ve Saburhane mahallelerinde 1000 ila 1200 Rum yaşıyordu. 1927 yılına gelindiğinde Muğla şehrinde on sekiz Hıristiyan ile diğer dinlere mensup üç kişi bulunmaktaydı. Bunlar da Lozan Antlaşması gereği ile gönderilen Rumlardan geriye kalanlardı.⁴⁹ XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ortalama ilçelerinde yaşayan gayri müslimlerin nüfusu ise şöyledir: Merkez ve bağlı köylerde 1700 Rum, 4 Ermeni ve

⁴⁷ Akça, s. 25-26

⁴⁸ Ali Güler, XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde Türkiye'deki Gayri Müslimler, (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi), Ankara 1996, Genel Kurmay Basımevi, s. 193

⁴⁹ Akça, s. 32-33

300 kadar da yabancı kişi oturmaktadır. Bodrum'da, 3392 Rum ve 200 civarında Yahudi yaşamaktadır. Fethiye'de 6064 Rum, 7 Yahudi, 7 Ermeni ve 7 yabancı bulunmaktadır. Köyceğizde, 310 Rum ve 112 Yahudi yaşamaktadır. Marmaris'te, 908 Rum bulunmaktadır. Milas'ta ise 3200 Rum, 800 civarında Yahudi yaşamaktadır.⁵⁰ Genel olarak toplam verirsek, 13 000 civarında Rum, 11 Ermeni ve 1200 civarında Yahudi yaşamaktadır.

Muğla, Ege denizi kıyısında olduğu için Yunanistan'da meydana gelen karışıklık dönemlerinde oradan kaçan Rumların yerleşmesinde ilk durak vazifesi görmüştür. Anadolu'nun Türkleşmesinden sonra, Yunanistan'dan gelen Rumların buraya geliş dönemleri genellikle Yunanistan ve Adalar'da yaşanan asayişsizlik ve baskı dönemlerine rastlar. Bundan dolayı da Rum nüfusunda devamlı bir değişkenliğin olduğunu görmekteyiz.

Anadolu Rumları ile Muhacir Rumlar arasında oldukça farklar vardır. Anadolu Rumları yaşadıkları bölgeye ayak uydurmuş ve hatta dillerini unutmuşlardır. İbadetlerini bile Türkçe yapar hale gelmişlerdir. Muhacir Rumlar ise bölgeye XVIII. yüzyıldan sonra gelmeye başlamışlardır.

Osmanlı topraklarındaki huzur ortamı Yunanistan'da yaşayan Rumların yaşadıkları baskıdan kaçarken Osmanlı topraklarına sığınmasına sebep olmuştur. 1770'ten sonraki dönemde Arnavut serserilerinden kaçan Rumlar, Batı Anadolu'daki Ayanların davetkar tutumları nedeniyle bu bölgeye gelmişlerdir. Menteşe Bölgesi bu dönemde Rumların yoğun olarak yerleştiği yerlerden biridir.⁵¹

⁵⁰ Aydın Vilayet Salnameleri, H. 1320, 1322, 1323, 1326

⁵¹ Akça, s. 39

1821-1829 yılları arasında Rum isyanlarının olduğu dönemlerde de Anadolu'ya bir akın yaşanmıştır. Yunanistan'da yaşanan asayişsizlikler nedeniyle orada yaşayan Türkler ve Rumlar bölgeyi terk etmiş Anadolu'ya göç etmişlerdir.⁵²

XIX. yüzyıla ait nüfus verileri yeterli değildir. 1870'lerden sonra Muğla nüfusunda önemli bir artış gözlemlenir. Bu artışın nedeni de Adalar'dan ve diğer sahalardan Muğla'ya gelen Rumlar ve kaybedilen savaşlarda elden çıkan yerlerden gelen muhacirlerdir. Bu göç alma sırasında azınlık miktarındaki artışı görmezden gelemeziz. 1831'de Muğla nüfusundaki azınlık oranı % 4.5 iken, 1890'da bu oran % 7'ye çıkmıştır. 1906'da ise nüfustaki azınlık oranı %9'a ulaşmıştır. Bu demek oluyor ki, XIX. Yüzyılda Muğla oldukça fazla gayri müslim nüfus almıştır.

1908' den sonra köylerde hemen hemen hiç Rum kalmamış, şehir merkezine göçmüşlerdir. I. Dünya Savaşı sonunda Sevr Antlaşması imzalanmıştı. Anlaşma gereğince, Osmanlı toprakları İtilaf Devletleri tarafından paylaşılmıştı. Bu paylaşım göre Trakya, İzmir ve çevresi, Ege Adaları Yunanlılara verildi. Suriye, Lübnan ve Kilikya Fransızlara, Irak ve Filistin İngilizlere bırakıldı. İtalyanlara Antalya ve çevresi verildi.⁵³

İtalya tıpkı İngiltere ve Fransa gibi emperyalist bir devlet olarak sömürgelerini artırmak istiyordu. İtalya, 1911'de Trablusgarp ve Bingazi'yi Türklere almıştı. Savaş sonrası kendisine vaat edilen İzmir'in Yunanistan'a verilmesi İtalya'yı müttefiki olduğu ülkelere karşı kızdırdı. Çıkarları gereği İtalya Türklere yaklaştı. Balkanlarda hala toprak alma ümidi olan İtalya, Yunanistan ile 29 Temmuz 1919'da gizli bir anlaşma imzaladı. Buna göre; Yunanistan, Kuşadası-

⁵² Mc Carty, *Ölüm ve Sürgün*, s. 8

⁵³ Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.12, Kombassan Şirketler Grubu, İstanbul, 1989, s. 197

Aydın-Nazilli çizgisi güneyinde kalan topraklar üzerindeki isteklerinden İtalya lehine vazgeçecekti. Bunun dışında İtalya'nın Anadolu'daki isteklerini destekleyecekti.

Ancak bu antlaşmanın ömrü bir yıl oldu. İtalyan ordusu Arnavutluk'ta güç duruma düşerek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Anadolu'da işgallere karşı direnişler devam etmekteydi. İtalya'nın iç durumu karışıkta. Niti kabinesi, 20 Haziran 1920'de düşmüş yerine Gialetti Hükümeti geçmişti. Dışişleri Başkanlığına Türk dostu Kont Sforza getirilmişti. İtalya 22 Temmuz 1920 tarihli bir nota ile antlaşmayı tek taraflı olarak bozduğunu bildirdi.⁵⁴

Dış politikasını yeniden şekillendirerek, Türklere karşı yardıma dayanan yumuşak bir politika izlemeye başladı. Bu yumuşak politika sayesinde Muğla'da büyük bir direnişle karşılaşmadı. Muğla'da İtalyanların yaptığı daha çok diğer ülkelere karşı bir tutum sergileyerek, onların çıkarlarını törpülemektir. Çünkü batı Anadolu İtalya'nın Akdeniz'de sağlam bir otorite kurmasını sağlayacaktı.⁵⁵

Bu arada halka karşı tutumları gayet yumuşak ve yardımseverdir. Çiftçilere kredi vermek. Dispanser açarak hastaların bakımını sağlamak gibi faaliyetleri vardır.

3: Muğla İskan Komisyonu ve Gelen Göçmenlerin İskanı

Gerek I. Dünya Savaşı dönemi ve gerekse Milli Mücadele döneminde bölgenin dağlık olması nedeniyle Anadolu'nun içlerinden, adalardan ve yakın çevrelerden bir çok insanın sığındığı bir merkez haline gelmiştir. Bunları genel

⁵⁴ Ünal Türkeş, Kurtuluş Savaşında Muğla, Cilt:I ve II, İstanbul,1973, s.149

⁵⁵ Ekrem Uykucu, İlçeleri İle Birlikte Muğla Tarihi (Coğrafya ve Sosyal Yapı), İstanbul, 1983, s. 139, 140

olarak sınıflamak gerekirse 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından itibaren başlayıp Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi ve sonrasında bölgeye gelen “felaketzedeler, harikzedeler, mülteciler ve şark muhacirleri” (Kars ve Erzurum’un I. Dünya Savaşı döneminde işgal edilmesi sonucunda halk, Ankara, İzmir, Sivas ve Aydın gibi şehirler göç etmiştir. Bunlardan bir kısmı da Muğla bölgesine gelmiştir.⁵⁶) şeklinde ele alabiliriz. Bunlar hakkında fazlaca durma yerine Lozan Antlaşması gereği Bölgeye gelen göçmenler üzerinde durmaya çalışacağız.

Lozan Antlaşması esnasında imzalanan Ahali Mübadelesine dair sözleşme gereğince nakil ve iskan işleri için Anadolu’nun çeşitli yerlerinde muhtelit komisyonlar kurulmuştu. Muğla’da da bu komisyonlardan biri kurulmuştur. Buna göre Muğla 4. iskan bölgesinde yer alıyordu. Gelecek olan mübadillerin listesi çıkarılmış ve bu komisyonların olduğu bölgelere göre de yerleşecekleri yerler düzenlenmişti. Buna göre Muğla bölgesine; Zeytinci, Drama, Kavala ve Selanik’ten gelecek 64.000 mübadil yerleştirilecekti.

Gelen bu göçmenlerin iskanı ile ilgilenen Mübadele, İmar ve İskan komisyonu 15 Ocak 1924’te kurulmuştur. Muğla bölgesinde kurulan komisyon aşağıdaki üyelerden oluşmuştur.⁵⁷

Muğla Merkez

Muğla İmar ve İskan Komisyonu Başkanı: Asaf Bey (Vali)

Aza: Mehmet Ragıp Bey (Belediye Başkanı)

Aza: Nahit Bey (Muhasebeci)

Aza: Hüseyin Avni Bey (Sıhhiye Müdürü)

⁵⁶ Ş. Stüreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993

⁵⁷ BCATİ 272/71-38-14; Bu liste, İzmir Mıntika Müdürlüğü tarafından 15 Ocak 1924 tarihinde Mübadele İmar ve İskan Vekaletine bildirilmiştir.

Aza: Fahri Bey (Meclis-i İdareden)
Aza: Süleyman Osman Bey (Jandarma Kumandanı)
Aza: Neşet Bey (Mühendis)
Aza: Mehmet Cemal Bey (Ziraat Müdürü)
Aza: Salih Bey (Umur-ı Tasarrufiye Memuru)
Aza: Ali Bey (Orman Müdürü)

Milas

Başkan: Avni Bey (Kaymakam)
Aza: Hilmi Bey (Şube Reisi)
Aza: Ali Rıza Bey (Mal Müdürü)
Aza: Hakkı Bey (Orman Muamelat Memuru)
Aza: Ali Rıza Bey (Ziraat Bankası Memuru)
Aza: Hilmi Bey (Hükümet Tabibi)
Aza: Mehmet Ali Bey (Belediye Reisi)
Aza: Cemil Bey (Eşraftan)
Aza: Terzizade Mustafa Bey (Tüccar)
Aza: İsmail Efendi (Belediye Azasından)

Marmaris

Başkan: Hilmi Bey (Kaymakam)
Aza: Mustafa Zeki Efendi (Mal Müdürü)
Aza: Remzi Bey (Müdde-ı Umumi)
Aza: Halil Efendi (Ziraat Bankası Memuru)
Aza: Keramettin Bey (Hükümet Tabibi)
Aza: Tevfik Efendi (Orman Muamelat Memuru)
Aza: Hüseyin Efendi (Tapu Memuru Vekili)
Aza: Hafız Kamil Efendi (Belediye Reisi)
Aza: Celal Efendi (Tüccardan)
Aza: Katip: Hamdi Efendi (Tahrirat Katibi)

Bodrum

- Başkan: Enver Bey (Kaymakam)
 Aza: Kazım Bey (Kazım Bey)
 Aza: Niyazi Bey (Jandarma Kumandanı)
 Aza: Mümtaz Bey (Hükümet Tabibi)
 Aza: Hacı Halil Efendi (Belediye Reisi)
 Aza: Ahmet Hamdi Efendi (Tüccardan)
 Aza: Mustafa Efendi (Tüccardan)
 Aza: Ahmet Hamdi Efendi (Reji Eski Memuru)
 Aza: Mehmet Efendi (Orman Memuru)
 Aza: Emin Efendi (Tapu Memuru)

Fethiye

- Başkan: Lütfü Bey (Kaymakam)
 Aza: Haydar Efendi (Ziraat Memuru)
 Aza: Mehmet Ali Efendi (Orman Memuru)
 Aza: Şükrü Efendi (Tapu Memuru)
 Aza: Kamil Efendi (Belediye Reisi)
 Aza: Salih Zeki Bey (Meclis-ı İdareden)

Köyceğiz

- Başkan: Celal Bey (Kaymakam)
 Aza: Ali Vasfi Efendi (Mal Müdürü)
 Aza: Kasım Efendi (Jandarma Kumandanı)
 Aza: Salih Efendi (Tapu Memuru Vekili)
 Aza: Ali Rıza Efendi (Nüfus Memuru)
 Aza: Hilmi Efendi (Muhasebe-1 Hususiye Memuru)
 Aza: Celal Efendi (Orman Fen Memuru)

Aza: Sabri Efendi (Belediye Reisi)

Aza: Resmi Efendi (Belediye Katibi)

Aza: Nail Emin Efendi (Hükümet Tabibi)

Katip: İsmail hakkı Efendi (Tahrirat Katibi)

Bu komisyonların çalışmaları neticesinde gelen göçmenlerin yerleştirileceği sahalar tespit edilmiş ve iskan işlemleri düzenlenmiştir. Mübadil göçmenler, bölgede ağırlıklı olarak Bodrum, Milas, Fethiye ve Merkez ilçeye iskan edilmeye çalışılmıştır.⁵⁸

Muğla Bölgesine gelen Türk göçmenlerin büyük bir kısmı, adaların bölgeye yakın olması sebebiyle deniz yoluyla çeşitli limanlara kendi imkanlarıyla gelmeye çalışmıştır. Ancak Yunanistan ana karasından gelen Türk göçmenler ise Türk Kızılay'ının sağladığı gemilerle Ege Bölgesindeki limanlara getirilmişler ve buralardan da kara yolu Muğla'ya nakledilmişlerdir.⁵⁹ Toprak iskan Arşivindeki belgelerden tespit edebildiğimiz kadarıyla Muğla Bölgesine gelen Türk göçmenlerin geldikleri bölgelerin isimlerinin bir kısmı şöyledir. Manastır,⁶⁰ Kavala-Tırhala,⁶¹ Kayalar Cuma Köyü,⁶² Siroz-Menlek,⁶³ Doğu vilayetlerinden gelen mülteciler- Bunlar 67 hanede 394 kişidir.⁶⁴ Tikveş,⁶⁵ İstanköy,⁶⁶ Sakız,⁶⁷ Rodos,⁶⁸ Suriye- Halep,⁶⁹ Van,⁷⁰ Preveze,⁷¹ Gelmerye veya Gelemerye, Koyunca,⁷² Drama,⁷³ Girit,⁷⁴ Selanik,⁷⁵ Köprülü,⁷⁶ Meis Adası.⁷⁷

⁵⁸ Bayram Akça, "Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonra Muğla Vilayetine Gelen Muhacirlerin İskanı" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XVII,(Kasım-2001) Sayı: 51'den ayrı basım, s.787-789

⁵⁹ Arı, s. 37

⁶⁰ BCATİ, 272/12-56-143-18

⁶¹ BCATİ,272/11-16-70-4 (22 Ekim 1924)

⁶² BCATİ, 272/12-45-76-7

⁶³ BCATİ, 272/11-2098-6

⁶⁴ BCATİ, 272/12-45-78-12 (7 Eylül 1925)

⁶⁵ BCATİ, 272/12-58-157-3 (7 Aralık 1927)

⁶⁶ BCATİ,272/12-53-129-29 (28 Nisan 1927)

⁶⁷ BCATİ, 272/12-61-177-10 (8 Ocak 1929)

⁶⁸ BCATİ, 272/14-78-45-2 (27 Ağustos 1927)

⁶⁹ BCATİ, 272/1936 (Diğer yer numaraları yazılmamış.)

⁷⁰ BCATİ, 272/12-42-57-27 (17.Kasım 1924)

Muğla Bölgesine gelen göçmenlerin nereden geldiği, ve nerelere yerleştirildiği ve kaç kişi olduğu ile ilgili Sayın Akça'nın, Muğla Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Arşivinde bulunan Muğla ve Bodrum'a ait I, II ve III no'lu "İskan Esas Defterleri", Muğla Merkez İlçe I ve II no'lu "İskan Tevzi Defterleri" ve "Muğla-Milas İskan Esas Defter"lerinden tarayarak hazırladığı tablo aşağıdadır:⁷⁸

⁷¹ BCATİ, 272/12-46-84-6 (12 Eylül 1925)

⁷² BCATİ, 272/12-45-74-37

⁷³ BCATİ, 272/11-19-95-28 (13 Ağustos 1924)

⁷⁴ BCATİ, 272/12-56-146-29 (6 Aralık 1927)

⁷⁵ BCATİ, 272/13-80-9-12 (29 Mart 1927)

⁷⁶ BCATİ, 272/12-61-173-3

⁷⁷ BCATİ,272/12-56-146-44 (27 Aralık 1927)

⁷⁸ Bayram Akça, "Lozan Barış Antlaşması'ndan ", 787-793

Bodrum

Geldiği Yer	Hane	Kişi Sayısı	İskan Tarihi	İskan Şekli			
				Tarım		Şehir	
				Aile	Kişi	Aile	Kişi
İstanköy	105	476	1928	75	359	30	117
İstanköy	18	74	1929	11	53	7	21
İstanköy	25	88	1930	9	31	16	57
İstanköy	10	35	1931	4	10	6	25
Rodos	2	7	1925	1	3	1	4
Rodos	15	56	1928	5	22	10	34
Girit	2	5	1928	-	-	2	5
Girit	1	4	1929	1	4	-	-
Girit	84	366	1930	56	262	28	104
Girit	1	4	1931	1	4	-	-
Gümölcine	1	4	1928	1	4	-	-
Toplam	264	1119		164	752	100	367

Merkez

Geldiği Yer	Hane	Kişi Sayısı	İskan Tarihi	İskan Şekli			
				Tarım		Şehir	
				Aile	Kişi	Aile	Kişi
Yunanistan	10	51	1924	10	51	-	-
Yunanistan	12	28	1925	12	28	-	-
Yunanistan	1	1	1926	-	-	1	1
Sakız Adası	1	1	1926	-	-	1	1
İstanköy	1	5	1926	1	5	-	-
İstanköy	1	5	1928	1	5	-	-
Midilli	1	3	1927	1	3	-	-
Rodos	1	4	1929	-	-	1	4
Toplam	28	98		25	92	3	6

Milas

Geldiği Yer	Hane	Kişi Sayısı	İskan Tarihi	İskan Şekli			
				Tarım		Şehir	
				Aile	Kişi	Aile	Kişi
Rodos	1	4	1926	1	4	-	-
Rodos	2	7	1928	1	4	1	3
Midilli	1	4	1925	1	4	-	-
Midilli	1	6	1927	1	6	-	-
Girit	1	5	1924	1	5	-	-
Girit	2	8	1925	-	-	2	8
Girit	1	5	1926	1	5	-	-
Girit	3	9	1927	2	4	1	5
Girit	1	5	1928	-	-	1	5
Girit	1	7	1929	1	7	-	-
İstanköy	1	2	1925	1	2	-	-
İstanköy	16	76	1926	15	73	1	3
İstanköy	18	82	1927	16	76	2	6
İstanköy	10	30	1928	2	6	8	24
İstanköy	8	28	1929	-	-	8	28
Selanik	3	15	1925	1	3	2	12
Selanik	2	12	1926	2	12	-	-
Yanya-Konice	4	20	1924	2	12	2	8
Yanya-Konice	96	368	1927	82	310	14	58

Yanya- Aydonat	1	6	1924	1	6	-	-
Yanya- Aydoant	21	86	1924	21	86	-	-
Yanya- Aydoant	1	6	1928	1	6	-	-
Kavala	11	42	1924	11	42	-	-
Drama- Nevrekop	1	2	1924	1	2	-	-
Drama- Nevrekop	1	3	1927	1	3	-	-
Grenbe	1	4	1924	1	4	-	-
Üsküp - Koçana	14	45	1925	14	45	-	-
Üsküp	1	2	1925	1	2	-	-
Priştine	1	2	1925	1	2	-	-
Girye	1	2	1925	1	2	-	-
Üsküp- Kıratova	1	2	1926	1	2	-	-
Priştine	1	3	1926	1	3	-	-
Tikveş	1	2	1926	1	2	-	-
Osmaniye	1	3	1926	1	3	-	-
Manastır	1	4	1926	1	4	-	-
Razlık	1	4	1926	1	4	-	-
Kırcaova	1	5	1926	1	5	-	-
İstip	1	3	1927	1	3	-	-
Sırat	1	4	1927	1	4	-	-
Köprülü	1	3	1927	1	3	-	-

Köprülü	1	5	1928	1	5	-	-
Üsküp- Kıratova	4	14	1928	4	14	-	-
Priştine	1	3	1928	1	3	-	-
Toplam	243	948		193	788	50	160
Genel Toplam	535	2165		382	1632	153	533

Tablolardan da anlaşılacağı üzere Muğla merkez ve çevresine 98 kişi gelmiş olup, bunların büyük bir kısmı köylere yerleştirilmiştir. Toprak İskan Arşivinden tespit edebildiğimiz kadarıyla bu kişilerin bu gün Yatağan'a bağlı Cazgırlar, Bencik ve yakın köylere yerleştirilmiştir.⁷⁹ Şehir merkezine sadece 6 kişi yerleştirilebilmiştir. Çünkü Muğla şehir merkezinde tarıma elverişli arazinin az olması ve arazinin belli ailelerin elinde bulunmuş olması göçmen yerleştirilmesi mümkün olmamıştır. Muğla ve yakın çevresine gelen Türk göçmenler, kısa süre sonra yeterli tarım arazisi olmadığı için Aydın, Denizli, İzmir ve Manisa Bölgesine ya kendi istekleri ile yada gönderilmek zorunda kalmışlardır.⁸⁰ Muğla'ya gelen göçmenlerden, daha çok sanat erbabı kişiler şehir merkezine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Nitekim Muğla Valiliğinin, İzmir Bölge İmar Komisyonundan devamlı usta istediği ve bunların şehir merkezine yerleştirilebileceğini bildirmiştir.⁸¹

Yukarıdaki tablodaki rakamlardan başka 1924 yılında Doğu Anadolu'dan harikzede (yangın mağduru) veya mülteci şeklinde Muğla'ya gelen 394 kişi gelmiş ve yerleştirilmiştir.⁸² Yine Toprak İskan Arşivindeki bilgilere göre 1924 yılında Kıbrıs'tan 3000 kişinin Muğla'ya gönderilmesi kararlaştırılmış olup bunlardan

⁷⁹ BCATİ, 272/11-16-70-4

⁸⁰ BCATİ, 272/12-58-157-3; BCATİ, 272/12-52-120-26

⁸¹ BCATİ, 272/12-51-111-24

⁸² BCATİ, 272/12-45-78-12

sadece 419 kişinin ilk etap da gönderilebileceğinin Kıbrıs Şehbenderliğinden bildirildiğini görmekteyiz.⁸³

Bodrum'a gelenlerin sayısı toplam 1119 kişidir. Bunlardan 752 kişisi köylere veya tarım bölgelerine, 367 kişi ise şehir merkezine yerleştirilmiştir. Tabloya baktığımız da bölgeye gönderilen göçmenlerin 1925'ten itibaren yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak Toprak İskan Arşivinden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda 1924 yılında Bodrum'a 1070 kişi gönderilmiş olup, 797 kişinin balıkçılıkla uğraştığı ve akrabalarının yanlarına gitme isteklerinden dolayı iskan haklarından feragat ederek Urla'ya gitmişlerdir. 1924 yılında 273 kişi iskan edilmiştir. Bunlardan başka Bodrum'a 10 hane yaylacı, 5 hane tütüncü ustası, 5 hane süngerci ve 10 hane kayıkçı ustası yerleştirilmesi düşünülmektedir. Ancak daha çok Bodrum Bölgesine bağcıların gelmesine veya yerleştirilmesi teşvik edilmektedir.⁸⁴

Milas'a ise toplam 948 kişi yerleştirilmiş olup, bunların 788 kişisi köy veya tarım alanlarına, 160 kişisi de şehir merkezine yerleştirilmiştir. Milas Bölgesine gelen göçmenler Akbük Köyündeki Emval-ı metrukeden Kostanti Çiftliğine yerleştirilmeye çalışılmıştır.⁸⁵ Bu bölgede afyon ekimi ile uğraşmışlardır.⁸⁶

Köyceğiz ve Marmaris bölgesine fazlaca bir göçmen yerleştirildiğini görmemekteyiz. Çünkü bu bölgelerin arazilerinin büyük bir kısmı özel mülkiyet ve vakıf arazileridir. Muğla Bölgesinde Osmanlı döneminden kalma yaklaşık 60 civarında vakıf bulunmaktadır. Bundan dolayı tarım arazilerine göçmen fazlaca yerleştirilememiştir.

⁸³ BCATİ, 272/14-77-40-19

⁸⁴ BCATİ, 272/11-19-90-17

⁸⁵ BCATİ, 272/11-24-130-1

⁸⁶ BCATİ, 272/12-58-154-2

Fethiye Bölgesine gelince; Muğla Bölgesinde sayıca en fazla gayri müslim Rum yaşayan bölge Fethiye Bölgesidir. Ancak Köyceğiz ve Marmaris Bölgesindeki gibi bu bölgenin de arazisi vakıf arazilerini kapsamaktadır. Buna rağmen gayri müslimlerin terk ettiği mallar, antlaşma gereği gelen göçmenlere verileceğinden dolayı bu bölgeye de başlangıçta Rodos'tan 250 hane yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak 27 Haziran 1926 yılında Fethiye'de meydana gelen depremde metruk malların büyük bir kısmı harab olmuştur. Bunlardan 1928 yılında ancak 10 hanenin göçmenlere verildiğini görmekteyiz.⁸⁷ Tabiatıyla bu bölgeye de fazla bir göçmen yerleştirilmesi düşünülemez.

Genel olarak toplamak gerekirse Sayın Akça'nın tespitlerine göre Muğla merkez, Bodrum ve Milas'a toplam 2165 kişi yerleştirilmiştir. Diğer Fethiye, Köyceğiz ve Marmaris'i de genel toplama dahil etmek gerekirse yaklaşık 3000 civarında bir kişinin bölgeye yerleştirildiğini söyleyebiliriz.

4: Bölgedeki Gayri Müslimlerin Mübadecesi

Nüfus bölümünde de bahsettiğimiz gibi Muğla Bölgesinde XX. yüzyılın ilk çeyreğinde 22 000 civarında gayri müslim yaşamaktadır. Bu nüfusun büyük bir kısmı, Rumlardan oluşmaktadır. Yunanistan'ın, I. Dünya Savaşının sonlarına doğru İtilaf Devletlerinin yanında savaşa girmesiyle bu yerli Rumlar, Yunan Ordusu ile işbirliği yapmaya başlamışlardır. Bu işbirliğinden dolayı dönemin Osmanlı Hükümeti, özellikle Batı Anadolu'daki Rumların erkeklerini Anadolu'nun iç bölgelere (Ankara, Sivas, Kars, Van) göndermiştir. Savaşın bitimini müteakip bu nüfus, İtilaf Devletlerinin baskısıyla Osman Hükümeti tarafından tekrar kendi evlerine döndürülmeye çalışılmıştır. Bunların kendi evlerine dönüşleri uzun sürecektir.

⁸⁷ BCATİ, 272/ 12-57-150-1

Milli Mücadele döneminde ise yerli Rumların Yunan Ordusuyla daha sıkı bir işbirliğine girmiş olması sebebiyle, Batı Anadolu'da başlayan Kuva-yı Milliye yöneticileri ve daha sonra da Mustafa Kemal'in emirleriyle tekrar genel asayiş ve can ve mal güvenliği açısından iç bölgelere gönderildiğini görmekteyiz. Bu dönem içerisinde bölgede ne kadar Rum veya gayri müslimin savaş nedeniyle kaldığını tam olarak bilemiyoruz. Ancak Muğla Bölgesinin, İtalyanlar tarafından işgal edilmiş olması sebebiyle gayri müslim nüfus mümkün olduğu kadar rahat bir ortamda yaşamışlardır. Zaten Rum erkeklerinin büyük bir kısmı Yunan Ordusuyla işbirliği yapmasından dolayı Aydın Bölgesine göç etmişlerdir.⁸⁸ Savaşın Türkler tarafından kazanılması ile panik havasına giren Muğla ve diğer bölgelerdeki Rumlar, kaçıma başlamışlardır.

Lozan'da Ahali Mübadelesi Protokolü imzalanmasından sonra bölgedeki Rumlara gitmeleri için tebligatta bulunularak kısa süre içerisinde evlerini terk etmişlerdir. Muğla Bölgesinden giden Rumların büyük bir kısmı Atina, Sisam ve Sömbeki gibi Ege Adalarına yerleştirilmişlerdir.⁸⁹ Bölgeden giden Rumlarla ilgili fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Mevcut bilgiler genellikle yanlı veya hikaye türü şeklinde yazılmış eserlerdir.⁹⁰

⁸⁸ Cengiz Orhunlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları "Tehcirin" Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", *Bellekten*, XXXVII/148, (Ekim 1973), Ankara, s. 485-495

⁸⁹ Akça, s. 41; Sayın Akça bu bilgileri, Muğla Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Sayın Ünal Türkeş ve Bölgede yerel tarih araştırmaları amatörce yapan Sayın Mimar Ertuğrul Aladağ'dan almıştır. (12 .09.1998 tarihinde Sayın Akça'nın görüşmesi).

⁹⁰ Herkül Millas, *Göç, Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002; Kemal Yalçın, *Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999; Ertuğrul Aladağ, *Maria Göç Acısı*, Belge Yayınları, İstanbul, 1999; Ertuğrul Aladağ, *Kentimin Öyküsü Muğla'da Rum İzleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 1993; Ertuğrul Aladağ, *Andonia Küçük Asya'dan Göç*, Belge Yayınları, İstanbul, 1995; Ertuğrul Aladağ, *Sekene Türkleşmiş Rumlar/ Dönmeler*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997

5: Göçmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar

Mübadil göçmenlerinin sorunları Türkiye topraklarına gelişi ile başladı. Bu sorunların başında gelenlerin kendilerini geçindirmeye başlayana kadar beslenmeleri ve barınma sorunlarıdır. Sağlık sorunları, zaten Yunanistan'dan beri devam ediyordu. Bu konu ile ilgili olarak önceden bazı tedbirler alınmıştı. Göçmenlerin incekleri iskelelere yakın yerlerde ve yerleşim sahalarında misafirhaneler açılmıştı. Bu misafirhanelerin nasıl açılacağı ve işleyişi ile ilgili olarak iskan kanununda ve buna bağlı çıkarılan genelgelerde gerekli bilgiler mevcuttu. 28 Kasım 1923'te "Misafirhaneler Talimatnamesi" yayımlandı.

Talimatnamede, genel kaynaklardan ve hayır mallarından yararlanılacağı, terk edilmiş binalardan uygun olanların kullanılacağı, bu şekilde çözüme ulaşılmıyorsa kişilerin taşınmazlarından kiralama yoluna gidileceği gibi bilgiler vardı. Terk edilmiş mallardan ya da özel kişilerin mallarından kiralama yolu ile gereken malzemelerin sağlanacağı yatak, yorgan, vs. ihtiyaçlarının karşılanarak gelecek kişilerin barınmasının sağlanacağı bildiriliyordu.⁹¹

Mübadillerin bu tür sorunlarının giderilmesinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yararlılıklarını görmekteyiz. Özellikle taşıma ve daha sonrasında Cemiyetin bütün elemanlarının çalıştığını ve gelen kişilerin sağlık sorunları ile ilgilendiğini biliyoruz.⁹² Taşıma işi için Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti emrine 15 kamyon, 20 kamyonet, 3 binek otomobil tahsis etmiştir.

⁹¹ Arı, s. 94

⁹² Mesut Çapa, Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), Ankara, 1989, Ankara Üniversitesi Türk İnkilâb Tarihi Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi

Taşıma işinin yanı sıra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve Yunanistan'da hastaneler kurmuştur. Bu hastaneler; İstanbul'da 20 yataklı, İzmit'te 20 yataklı, Tekirdağ'da 25 yataklı, Kalkıratya'da 15 yataklı, Çatalca'da 10 yataklı dispanser, Samsun'da 30 yataklı, Ulukışla'da 30 yataklı, Niğde'de 20 yataklı, Mersin'de 50 yataklı, Selanik'te 50 yataklı, Kavala'da 20 yataklı hastaneler olmak üzere 12 ayrı hastanede, 290 yatak ile hastaların bakımını yürütmüştür.⁹³

Göçmenlerinin gelmeden önce sağlık taramaları yapılmıştır. Yapılan taramalarda bulaşıcı hastalığı olanlar karantina altına alınmıştır. Burada amaç, olası bir salgın hastalığın Türkiye'ye geçmesini önlemektir. Kavala ve Selanik'te çiçek ve kızamık vakaları ile karşılaşmıştır. Bunlar karantina altına alınarak hastalıkların Türkiye'ye geçmesi önlenmiştir. Yaz aylarında sıtma ve dizanteriye karşı gerekli önlemler alınmıştır.⁹⁴

Bu hastalık taramasından başka göçmenlerin geldikleri iskelelerde iki ayrı misafirhane kurularak öncelikle karaya bastıkları anda göçmenlerin temizlik ve eşyalarının da taraması yapıyordu. Yapılacak olan işlemler anlatılıyordu. Bu işlemlerin yapıldığı yerlere tahaffuzhane deniyordu. Buralar bir tür gelen kişilerin arındırıldıkları yerlerdi. Her göçmen buradan geçmek zorundaydı. Tahaffuzhanelerde işlemleri biten göçmenler, diğer misafirhanelere alınıyordu. Buradan da nakilleri sağlanıyordu. Normal misafirhanelerde kalma süreleri de üç gün olarak belirlenmişti.

1924 yılının ilk aylarında misafirhanelerde kalma konusunda problemler yaşanmaya başladı. Çünkü terk edilen evlerin sayısı ile gelen göçmenlerin sayısı tutmadığı ve bazı terk edilmiş malların füzuli işgal altında olması nedeniyle göçmenlerin yerleştirileceği yerler henüz hazır olmadığından bu süreyi

⁹³ Çanlı, (Sayı, 130) s. 57

⁹⁴ Arı, s. 95

misafirhanelerde geçiriyorlardı. Bu da misafirhanelerde yığılmalara neden oluyordu.⁹⁵

Muğla Vilayetine yerleştirilen göçmenler arasında da bu tür hastalık problemleri ile karşılaşmıştır. Milas'taki göçmenler arasında lekeli humma hastalığının olduğu yolundaki bakanlıkça alınan duyumlar üzerine Ağustos 1924 tarihi itibarıyla bilgi istendiği. Yapılan araştırma sonucunda lekeli humma hastalığının muhacirler arasında olmadığını sadece yerli halkta olduğunu kaymakamlık tarafından bildirilmiştir.⁹⁶

Cazgırlar Köyüne yerleştirilen Kavala'dan gelen göçmenler malarya hastalığına yakalandığı ve bu hastalıktan dolayı 17 kişi ölmüştür. Cazgırlar Köyünün etrafı bataklıktır. Bu hastalığın ilacı olan kinin de işe yaramadığı görülmüştür.⁹⁷

Göçmenler, bölge iklimine alışamamaları, akrabalarının yanına gitmek istemeleri, Rumlardan kalma metruk malların yerli halk tarafından gasp edilmiş olmaları sebebiyle yerleştirilmelerinin gecikmesi veya yapılamaması gibi sorunlarla karşılaşmışlardır.

6: Metrük Mallar

Metrük malları üç ayrı grupta toplayabiliriz. Birinci grup, gayri müslimlerin taşınmaz mallarının, yerlerini bıraktıktan sonra birkaç gün içinde işgal edilmiş

⁹⁵ Arı, s. 98

⁹⁶ BCATİ, 272/79-72-3-22

⁹⁷ BCATİ, 272/11-16-70-4 (22 Ekim 1924)

mallardır. İkinci grup, Maliye Vekaletinin sorumluluğu üzerine aldıktan sonra Lozan'daki sözleşmenin yürürlüğe girdiği ana kadar tasarruf yetkisini uyguladığı mülklerdir. Bu dönemde taşınır mallar açık arttırma usulü ile satılmış, taşınmayan mallar ise büyük bir kısmı icara verilmiştir. Üçüncü grup da ise resmi kurumlarca özellikle askeriye tarafından el konulmuş mallardır.

Metruk mallarla Maliye Vekaleti ilgilenmiştir. Bu Vekalet bünyesinde "Emval-ı Metruke Komisyonu" kurulmuştur. Anadolu'nun işgalden kurtarılmasından sonra bu malların kayıtlarını tutturmuş ve mühürlemiştir. İşe yarayan mekanlar ise muhacirin komisyonuna terkedilmiştir. Harap olmuş mekanlar açık arttırma ile satılmış ve bazıları da iskan kanununa göre askeriye mensupları ve memurlara kiralanmıştır. Ancak metruk malların tam olarak sayımının yapıldığını söyleyemeyiz.⁹⁸

Anadolu'nun her tarafında olduğu gibi Muğla Bölgesi de işgalden kurtulmuş, geride bir yıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Ancak diğer bölgelerden farklı olarak Muğla bölgesi Kurtuluş Savaşı yıllarında değil, savaş sonrasında bölgedeki gayri müslimlerin çıkışı sırasında ve sonrasında ya tahrip edilmiş ya da bakımsızlıktan kaderine terkedilmiştir. Gerek I. Dünya Savaşı yıllarında ve gerekse Kurtuluş Savaşı yıllarında gayri müslimlerin menkul ve gayri menkulleri devlet garantisi altındaydı. Örneğin Yunanlıların Anadolu'yu işgal etmesinden sonra Milas'tan, Yunan işgal bölgesine kaçan tütün tüccarları Hacı İstefan ve Yorgos'un, metruk mallarını, alacaklarına dağıtılması için İstanbul Hükümetinin Muhacir Komisyonu, Hazine Avukatlarından Kadı zade Ahmet Raşit Efendiye vekil tayin etmiştir.⁹⁹

⁹⁸ Arı. s. 10-11

⁹⁹ BCATİ, 272/10-2-11-4 (10 Mart 1920) Avukat Ahmet Raşit Efendi avukatlık ücretini alamadığından dolayı hakkını aramaktadır. Dahiliye Nezaretine ve Ayan Meclisine müracaat ederek % 3 lük avukatlık ücretini almasına müsaade edilmiştir.

Kurtuluş Savaşı sonrasında yerli halk, kendi imkanları ile yaşayacakları mekanları derme çatma bir şekilde imar etmeye çalışırken, gayri müslimlerin bıraktıkları gayri menkulleri yağma etmeye başlamıştı. Merkezi idare bu yağma hareketlerini engelleyememiştir. Bununla ilgili yüzlerce örneğe her bölgede rastlanılmaktadır. Daha sonra Kasım 1923'te Mübadele İmar ve İskan Vekaleti, bu malların onarımı için vilayetlerdeki imar komisyonlarına emir vermiştir. Bu mallardan büyük çapta onarıma ihtiyacı olanların, tekrar onarılmayarak enkazlarının satılması kararlaştırılmıştır.

Bir çok bölgede metruk malların vilayetlerce az gösterilmeye çalışıldığı yada işe yaramaz halde olduklarını göstermeye çalışıldığı dikkatleri çekmektedir. Bundaki amaç bölgeye daha az göçmenin gelmesini sağlamaktır. Örneğin Mübadele İmar ve İskan Vekaletinin, Vilayet İmar Komisyonlarına vermiş olduğu emir doğrultusunda Muğla Valiliği tarafından bölgedeki metruk mallar tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Muğla merkez köylerinden Bencik, Cazgırlar ve diğer köyler de 186 ev ile 34 su değirmeni bulunmaktadır. Bu yerlerin büyük bir kısmının üzerleri toprakla kaplı olduğu ve bir kısmının da yıkılmaya yüz tuttuğu belirtilmektedir. Diğer taraftan gayri müslimlerin yoğun olarak yaşadığı Bodrum, Milas ve Fethiye'deki metruk malları bildirmediği dikkatimizi çekmektedir. Valilik, bunların göçmenlere yaramayacağını ve satılması gerektiğini bildirmiştir. Ancak bakanlığın verdiği cevapta bu yerlerin listesi ve keşif raporunun çıkarılması istenmektedir.¹⁰⁰

Muğla Telgraf Müdürü Şevki Bey'in, metruk mallarda kiracı olarak oturmaktadır. Adapazarı Sapanca'da yanan evine karşılık metruk mallardan kendisine ev verilmesi veya oturduğu eve karşılık Maliye Bakanlığına kira vermemek istiyor. Ancak talebi ret ediliyor.¹⁰¹

¹⁰⁰ BCATİ, 272/12-52-122-37 (12 Nisan 1927)

¹⁰¹ BCATİ, 272/11-22-116-5 (30 Haziran 1927)

Fethiye'den Rum Yani Lavizidi'nin evinin askerlik şubesi hizmet binası olarak tahsis edildiği.¹⁰² Ekim 1924'e gelindiğinde göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda yoğun eleştiriler gelmeye başlayınca basın ve meclisteki muhalefette etkisiyle hükümet, 11 Aralık 1924'te çıkardığı 529 sayılı yasa ile Mübadele İmar ve İskan Vekaletini kaldırmıştır. Bu işleri yapacak yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. İçişleri Bakanlığına bağlı olarak İskan Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu genel Müdürlüğe bağlı olarak dokuz iskan Müfettişliği kurulmuştur.¹⁰³

7: İskan Yardımı

Göçmenlerin işlemlerini çabuklaştırmak ve sorunlarını en aza indirmek için kamuoyunda büyük bir kampanya başlatılmıştı. Bu konuda çeşitli dernekler kurulmuş ve bu derneklerin çeşitli faaliyetleri ile halkın katılımı artırılmaya çalışılmıştır.

Örneğin 1919 yılında ambarlarından zahire naklinin yasak olmasına rağmen, göçmen ve mültecilerin iaşelerinin temini için Muğla aşar ve iaşe ambarlarından karşılanmasına müsaade edilmiştir.¹⁰⁴

1920'de Çine'deki zahire stoklarının bitmesinden dolayı mültecilerin iaşesinin sağlamadığı bildirilmektedir. Bunun içinde Dahiliye Nezaretinin Muğla

¹⁰² BCATİ, 272/12-56-143-13 (12 Kasım 1927)

¹⁰³ *Düstur*, VI. Tertip, Ankara, 1953; Devlet Salnamesi, İstanbul, 1926, s.117

¹⁰⁴ BCATİ,272/74-69-47-8 (Aralık 1919)

ambarlarından karşılanması talebine, Muğla Valiliği parası peşin verilmek şartıyla gönderilebileceği cevabı verilmiştir.¹⁰⁵

1920 yılında Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti (Near East Relief) Muhacirlerin ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere üç vagon mısır getirtmiştir. Ancak nakliye ücreti ödenemediği için bir süre mısırlar vagonlarda çürümeye terk edilmiştir. Daha sonra nakliye ücreti Muhacirin tahsisatından ödenerek dağıtılabilmektedir.¹⁰⁶

Göçmenlerin büyük kısmının getirildiği 1924 yılı Mayıs ayına kadar, halktan toplanan ve Hilal-i Ahmer Cemiyetinin, Mübadele İmar ve İskan Vekaletine verdiği yardımın türü ve değeri o gün itibari ile şöyledir. 132.085 liralık ceket, pantolon ve kaput; 52.716 liralık kadın, erkek ve çocuk çamaşırı; 6.008 liralık ayakkabı; 7.003 liralık çorap; 64.722 liralık battaniye; 10.289 liralık yatak takımı; 7.594 liralık çeşitli elbiselik malzeme; 69.646 liralık çeşitli erzak; 28.000 liralık tıbbi alet ve ilaç; 36.500 liralık kamyon, kamyonet ve otomobil; 44.620 liralık tahta; 38.465 liralık lata ve kadrun; 10.236 liralık büyük ve küçük boyda çadır; 71.075 liralık oluklu sac levha; 325.800 lira değerinde baraka; 33.547 lira değerinde hastane ve aşevi malzemesi. Bütün yardımların parasal değeri 1.020.726 liraydı.¹⁰⁷ Halkın yardımlarının yanı sıra uluslararası yardım örgütü olan Salib-i Ahmer ve İslam topluluklarının yardımına da başvuruldu.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bölgeye gelen göçmenlerin yeme içme ve barınma ihtiyaçları bölge iskan komisyonu tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Gelen göçmenlerin kalıcı olarak kalmaları için de kendilerine ev, arazi ve tarım aletleri veya meslek sahiplerine de gerekli malzeme ve sermaye verilmeye

¹⁰⁵ BCATİ, 272/11-15-56-7 (15 Şubat 1920)

¹⁰⁶ BCATİ, 272/11-15-54-2 (10 Ocak 1920)

¹⁰⁷ Arı, s.103-104

çalışılmıştır. Toprak İskan Arşivi Belgelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla Milas Akbük Köyünde Kostanti Çiftliğinden 500 dönüm arazinin göçmenlere verildiği,¹⁰⁸ Van göçmenlerine 100 dönüm¹⁰⁹, Doğu göçmenlerine 242 dönüm incir bahçesi ve 550 dönüm tarla¹¹⁰ verildiğini görmekteyiz. Yine Gökova Bölgesinde göçmenlere verilmek üzere iskan komisyonunca 530 dönüm arazinin istimlak edilmiştir.¹¹¹

Genel olarak toparlarsak, İskan yardımı, metruk malların dağıtımı ve diğer göçmenlerle ilgili idari ve ekonomik konularda yardımlar yapılmıştır. Ancak 1928 Yılında Mülkiye Müfettişi Feyzi Bey'in, bölgede yapmış olduğu tefişlerde aksayan yönleri şöyle ifade etmektedir. Fethiye Bölgesinde yolsuzlukların olduğu, düzeltilmesi için de rapor hazırlanarak merkeze gönderildiği ve kaza kaymakamlığına emirler verildiğini görmekteyiz. Göçmenlere dağıtılan arazilerde başlangıçta bir ölçünün olmadığı raporda bahsedilerek, arazi defterine düzenli kaydedilmediği, kazada iskan memurunun bulunmadığı ve işlemlerin düzenli yapılmadığı bildirilmiştir. Bunun yanında diğer kazalarda da durumun farklı olmadığı belirtilerek Vilayette bir iskan memuru ve bir katip bulunmaktadır. Yine aynı raporda Milas'ta bir iskan memurunun bulunduğu, fakat Bodrumda daha çok göçmen bulunmasına rağmen burda da iskan memurunun bulunmadığı ve bakanlıkça eleman gönderilemeyeceği bildirilmiştir.¹¹²

¹⁰⁸ BCATİ, 272/11-24-130-1

¹⁰⁹ BCATİ, 272/12-42-57-27

¹¹⁰ BCATİ, 272/12-45-78-12

¹¹¹ BCATİ, 272/12-63-191-2

¹¹² BCATİ, 272/12-62-180-8

SONUÇ

Lozan Ahali Mübadelesi Çerçevesinde Yunanistan ve Adalardan Muğla'ya Gelen Türk Göçmenlerin İskanı konusunu incelerken öncelikle göç olgusu üzerinde durduk. Göç olgusunu iç ve dış göç olarak inceledikten sonra göçün insanlar üzerindeki etkisini anlatmaya çalıştık.

Mübadele yani zorunlu göç olayı da insanlar üzerinde derin etkiler yaratan bir konudur. Mübadele fikri XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hakimiyet gücünün azaldığı yerlerde, bağımsızlıklarını kazanan devletlerin nüfuslarını homojenleştirme ihtiyacından dolayı düşünülmüş, hatta bu konuda çalışmalar yapılmış, ancak uygulamaya konamamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın bitiminde tekrar gündeme gelmiş ve yine uygulama imkanı bulunamamıştır. Milli Mücadele Savaşı'ndan sonra değişen sınırlar neticesinde kendi uyrukluğu dışındaki yerlerde kalan halkın yaşadığı problemler, Lozan Barış görüşmeleri sırasında gündeme gelmiştir.

Bu konu ile ilgili çalışmalar yapmak için görevlendirilen Dr. Nansen mübadelenin en doğru yöntem olduğu fikrini savunmuştur. Diğer ülkeler tarafından da benimsendiğı için mübadele ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye mübadele meselesinin ne kadar önemli olduğunu kavrayarak bu iş için hükümet bünyesinde bir bakanlık oluşturmuştur. Bakanlığın alt birimleri olan iskan komisyonları sayesinde gelecek olan göçmenlerin sıkıntısını en aza indirmeye çalışmıştır.

Bu bakanlık ve komisyonların çalışmasını düzenlemek amacıyla İskan Kanununu çıkarmış ve uygulamaya koymuştur. İskan Kanunu göçmenlerin taşınması, iskanı ve sonrasında yaşanma ihtimali olan sorunları çözmeyi amaçlamaktadır.

Nakil olayında Türkiye elinde bulunan bütün imkanlarını seferber etmiştir. Göçmenlerin bütün ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Türkiye’de yaşayan gayri müslim vatandaşlar ise Milli Mücadele döneminde Yunan ordusunun çekilmesi esnasında kendi çabaları ile ülkeyi terk etmiştir.

Muğla Bölgesi, denize kıyı olması adalardan gelecek olan göçmenlerin karaya çıkması için uygun iskelelerinin olması hasebiyle ilk uğrak noktası olmuştur. Gökova, Bodrum ve Fethiye iskeleleri göçmenlerin karaya ilk ayak bastıkları yerlerdir.

Gelen göçmenlerin sayısı konusunda farklı rakamlar vardır. 1924 ve 1930 yılları arasında gelen göçmenlerin barınmaları, iskanı ile uğraşılması, sağlık sorunları ile karşılaşması, özellikle iklim ve çevre koşullarının onlar üzerinde yaptığı etkilerden dolayı sık sık yer değiştirmeleri nedeniyle sayısını tam olarak belirlemek mümkün değildir. Ancak bölgede 22 000 civarında gayri müslimin bulunmasına rağmen, bölgeye 3000 civarında Türk göçmen yerleştirilmiştir. Bunun sebepleri arasında bölgede tarım alanlarının sınırlı olması, arazinin büyük bir kısmının vakıf arazisi olması, geri kalan büyük bir kısmının da orman arazisi olması sebebiyle başlangıçta sayıca fazla gelen Türk göçmenleri daha sonra diğer illere gönderilmiştir.

Göçmenlerin yaşadıkları sorunlara gelince iklim ve çevre koşullarına uyum sağlamamaları yüzünden sağlık sorunları yaşamışlardır. Bundan dolayı da iskan haklarından feragat ederek akrabalarının yanlarına ve diğer bölgelere gitmişlerdir. Geri kalanlar ise metruk malların gerek resmi ve gerekse sivil vatandaşlar tarafından yağmalanması sonucunda mağdur olmuşlardır.

KAYNAKÇA

Orijinal Kaynaklar

Başbakanlık Devlet Arşivleri Toprak İskan Fonu
Aydın Vilayet Salnameleri H.1320, 1322, 1323, 1326
Düster, VI. Tertip, Ankara, 1953

İnceleme Eserleri

ALADAĞ, Ertuğrul; **Kentimin Öyküsü Muğla'da Rum İzleri**, Belge Yayınları,
İstanbul, 1993

ALADAĞ, Ertuğrul; **Andonia Küçük Asya'dan Göç**, Belge Yayınları, İstanbul, 1995

ALADAĞ, Ertuğrul; **Maria Göç Acısı**, Belge Yayınları, İstanbul, 1999

ALADAĞ, Ertuğrul; **Sekene Türkleşmiş Rumlar/ Dönmeler**, Belge Yayınları,
İstanbul, 1997

AKÇA, Bayram; **Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla (1923-1960)**,
Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002

AKÇA, Bayram; Bayram Akça, "Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonra Muğla
Vilayetine Gelen Muhacirlerin İskanı" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**,
C.XVII,(Kasım-2001) Sayı: 51'den ayrı basım, s.787-789

AKGÜN, Seçil ; "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu",
Üçüncü Askeri Tarih Semineri: Türk Yunan İlişkileri, Kurmay Yayınları,
Ankara, 1986

- AKGÜNDÜZ, Ahmet , “Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler; 1783-1922”,
Toplum ve Bilim, Sayı 80, İstanbul, 1999
- AKTAR, Ayhan ; **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları,
İstanbul, 2001
- ARI, Kemal; **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, 2. Baskı,
Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000
- ARSLAN Hüseyin; **Osmanlı’da Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl) Yönetim,
Nüfus, Göçler, İskanlar, Sürgünler**, Kaknüs Yayınları, İstanbul,2001,
s.151-153
- AYIN, Faruk ; “1878’de Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Göç Hareketleri ve
Göçmenlerin İskanı”, **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl:18, Sayı 34, Ankara, 1993
- ÇANLI, Mehmet ; “ Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi”,**Tarih ve
Toplum**, Sayı, 129, (Eylül,1994)
- ÇANLI, Mehmet, “Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi, II” **Tarih
ve Toplum**, Sayı, 130, (Ekim,1994)
- ÇAPA, Mesut; **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Ankara, 1998,
Ankara Üniversitesi Türk İnkilab Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi
- DÜNDAR, Fuat ; **İttihat ve Terakki’ nin Müslümanları İskan Politikası (1913-
1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- GÜLER, Ali; **XX. Yüzyıl Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde
Türkiye’deki Gayri Müslimler, (Sosyo-Ekonomik Durum Analizi)**,
Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1996

KARABEKİR, Kazım; **Cihan Harbine Nasıl Girdik**, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1937

KODAMAN, Bayram; “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C.12, Kombassan Şirketler Grubu, İstanbul, 1989

MCCARTHY, Justin; **Müslümanlar ve Azınlıklar** (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1998

MCCARTHY Justin; **Ölüm ve Sürgün**, (Çev.Bilge Umar), İnkılap Kitapevi İstanbul, 1998

MİLLAS, Herkül, **Göç, Rumların Anadolu’dan Mecburi Ayrılışı(1919-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

ORHONLU, Cengiz, “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları “Tehcirin” Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, **Bellekten**, XXXVII/148, (Ekim 1973) Ankara, s. 485-495

ÖNDER, Selahattin ; “Meclis-i Vükela Mazbatalarında Türk-Bulgar Mübadelesi” **Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi**, III/1 ,1991

SOYSAL, İsmail; **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları , I, (1920-1945)**, T.T.K., Ankara, 1989

ŞAKİROĞLU, Mahmut H.; “Lozan Konferansı Sırasında Kabul Edilen Türk-Yunan Ahali Değişimine Ait Tarihi Notlar” **Ord.Prof. Yusuf Hikmet Bayur’ a Armağan**, T.T.K., Ankara, 1985

ŞİMŞİR, N.Bilal ; **Ege Sorunu, II**, T.T.K., Ankara, 1982

ŞİMŞİR, N.Bilal; Lozan Telgrafları I, Ankara, 1990

TAYLA Mustafa ; Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi Bursa Vilayetinde Yaşanan Acıların Dokümanter İncelemesi, Ankara, 2001

TOSUN,Ramazan ; Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri' deki Rumlar, Tolunay Yayıncılık, Niğde, 1998

TÜRKEŞ,Ünal; Kurtuluş Savaşında Muğla, Cilt: I ve II, İstanbul,1973

UYKUCU, Ekrem; İlçeleri İle Birlikte Muğla Tarihi (Coğrafya ve Sosyal Yapı, İstanbul, 1983

YALÇIN, Kemal; Emanet Çeyiz Mübadele İnsanları, Doğan Kitap, İstanbul, 1999

YUSUF, Sayit; "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'ye Yönelik Dış Göç Hareketlerinin Analizi ve Bir Öneri", Yeni Türkiye, Sayı 23-24 (Cumhuriyet Özel Sayısı, III), (Eylül-Aralık1998), s.1879

Ek 1: Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol

**VI. TÜRK VE RUM NÜFUS MÜBADELESİNE
İLİŞKİN SÖZLEŞME VE PROTOKOL**

(Convention concernant l'Echange des Populations Grecques et
Turques et Protocole)

30 Ocak 1923 günü imzalanmıştır.

(Metin)

*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti
aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır.*

Madde 1. Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden
Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden
Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu
mübadelesine girişilecektir.

Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Tür-
kiye'ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a
dönerek orada yerleşemeyecektir.

Madde 2. Birinci Maddede öngörülen mübadele :

a) İstanbul'da oturan Rumları,

b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.

1912 Yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye [Şeh-
remaneti] sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş [éta-
blis] bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır.

1913 Bükreş Andlaşmasının saptanmış olduğu sınır çizgisinin doğu-
sundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan
Müslümanlar sayılacaklardır.

Madde 3. Karşılık'ı olarak, üzerindeki Rum ve Türk nüfusu mü-
badele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp
gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar 1. inci Maddede öngörülen müba-
delenin kapsamına girer sayılacaklardır.

İşbu Sözleşmede kullanılan "göçmen" [émigrant] terimi, 18 Ekim
1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan
tüm gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktadır.

TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI

Madde 4. Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alıkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkekler, işbu Sözleşme uyarınca, Yunanistan'a gönderilecek ilk kafileyi oluşturacaktır.

Madde 5. İşbu Sözleşmenin 9. ve 10. Maddelerindeki çekinceler saklı kalmak üzere, bu Sözleşme uyarınca yapılacak mübadele yüzünden, Türkiye'deki Rumların ya da Yunanistan'daki Türklerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiç bir zarar verilmeyecektir.

Madde 6. Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin, hangi nedenle olursa olsun, gidişine hiç bir engel çıkartılmayacaktır. Bir göçmenin, kesinleşmiş bir hapis cezası bulunduğu, henüz kesinleşmemiş bir cezaya çarptırıldığı, ya da kendisine karşı ceza kovuşturması yürütüldüğü durumlarda, söz konusu göçmen, cezasını çekmek ya da yargılanmak üzere, kendisine karşı kovuşturmada bulunan ülkenin makamlarınca, gideceği ülkenin makamlarına teslim edilecektir.

Madde 7. Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler ve vardıkları ülkenin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardır.

İki ülkeden birini ya da ötekini daha önce bırakıp gitmiş olan ve henüz yeni bir uyrukluğa edinmemiş bulunan göçmenler, bu yeni uyrukluğa, işbu Sözleşmenin imzası gününde edinmiş olacaklardır.

Madde 8. Göçmenler her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtırmakta serbest olacaklardır. Bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş resmi ya da herhangi başka bir resim alınmayacaktır.

Bunun gibi, işbu Sözleşme uyarınca bağıtlı Devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk üyesinin (câmiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastahaneler, dernekler, birlikler ve tüzel kişiler, ya da, ne çeşit olursa olsun, başkaca tesisler personelinin de kapsamak üzere) kendi topluluklarının taşınır mallarını yanlarında serbestçe götürmeğe ya da taşıtırmaya haklı olacaktır.

11. Maddede öngörülen Karma Komisyonunun tavsiyesi üzerine, her iki ülke makamlarınca, taşım işlerinde en geniş kolaylıklar sağlanacaktır.

TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI

Taşınır mallarının tümünü ya da bir bölümünü yanlarında götürmeyecek olan göçmenler, bunları oldukları yerde bırakabileceklerdir. Bu durumda, yerel makamlar, bırakılan taşınır malların dökümünü ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakla görevli olacaklardır. Göçmenin bırakacağı taşınır malların dökümünü ve değerini gösteren tutanaklar dört örnek olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi 9. Maddede öngörülen arıtım işlemine temel alınmak üzere, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonuna sunulacak, üçüncüsü geçedilecek ülkenin Hükümetine, dördüncüsü de göçmene verilecektir.

Madde 9. 8. Maddede sözkonusu olan göçmenlerin ve toplulukların, kent ya da köylerdeki taşınmaz malları ile bu göçmenlerin ya da toplulukların bırakmış oldukları taşınır mallar, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonca, aşağıdaki hükümler uyarınca arıtılacaktır :

Zorunlu mübadele uygulanacak bölgelerde bulunup mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din ya da yardım kurumlarının malları da, özdeş koşullar içinde, arıtılacaktır.

Madde 10. Bağlı Yüksek Tarafların ülkelerini daha önceden bırakıp gitmiş olan ve işbu Sözleşmenin 3. Maddesi uyarınca nüfus mübadelesinin kapsamına girer sayılan kimselerin taşınır ya da taşınmaz mallarının arıtımı, 9. madde uyarınca ve Türkiye ile Yunanistan'da, 18 Ekim 1912 gününden bu yana yürürlüğe konulmuş yasalara ve her çeşit yönetmeliklere göre, ya da başka herhangi bir zoralm, [müsadere], zorla satın alım v.b. gibi, işbu mallar üzerindeki mülkiyet hakkını herhangi bir yoldan kısıtlayıcı nitelikte hiç bir önleme konu olmaksızın, yürütülecektir. İşbu Maddede ve 9. Maddede sözkonusu mallar, bu çeşit bir önleme konu olursa, bu mallara, 11. Maddede öngörülen Komisyonca, bu önlemler uygulanmamışçasına, değer biçilecektir.

Kamulaştırılmış mallara gelince, Karma Komisyon, her iki ülkede mübadele kapsamına girecek kimselerin olup da mübadele uygulanacak topraklarda bulunan ve 18 Ekim 1912'den sonra kamulaştırılmış olan bu mallara yeniden değer biçecektir. Komisyon, bir zarar verilmiş olduğunu görürse, bunun onarılması için mal sahiplerinin yararına bir zarar - giderim saptayacaktır. Bu zarar - giderimin tutarı, mal sahiplerinin alacak hesabına ve kamulaştırılan taşınmaz malın bulunduğu ülke Hükümetinin borcuna geçirilecektir.

TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI

8. ve 9. Maddelerde sözkonusu kimseler, şu ya da bu yoldan yararlanmaktan yoksun bırakıldıkları malların gelirlerini elde edememişlerse, bu gelirlerin tutarının kendilerine geri verilmesi, Savaş öncesi ortalama gelir temel alınarak ve Karma Komisyonunca saptanacak yöntemler uyarınca, sağlanacaktır.

Yunanistan'daki Vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların ve Türkiye'de Rumların benzer tesislerinin arıtımına girişirken, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu tesislerin ve bunlarla ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını bütünüyle korumak amacıyla, daha önce yapılmış Andlaşmalarda kabul edilen ilkelerden esinlenecektir.

11. Maddede öngörülen Komisyon, bu hükümleri uygulamakla görevli olacaktır.

Madde 11. İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak bir aylık bir süre içinde, Bağlı Yüksek Taraflardan her birinden dört ve 1914-1918 Savaşına katılmamış Devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Konseyinin seçeceği üç üyeden oluşan ve Türkiye'de ya da Yunanistan'da toplanacak olan, bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun Başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktır.

Karma Komisyon, gerekli göreceği yerlerde, her biri bir Türk ve bir Yunanlı üye ile Karma Komisyonca atanacak tarafsız bir Başkan'dan oluşacak ve Karma Komisyona bağlı kalarak çalışacak Alt - Komisyonlar kurmaya yetkili olacaktır. Karma Komisyon, Alt - Komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktır.

Madde 12. Karma Komisyon, işbu Sözleşmede öngörülen göçü denetlemek, kolaylaştırmak ve 9. Madde ile 10. Maddede öngörülen taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacaktır.

Karma Komisyon, göçün ve yukarıda belirtilen arıtım işinin yöntemlerini saptayacaktır.

Karma Komisyon, genel olarak, İşbu Sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği önlemleri almağa ve bu Sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek tüm sorunları karara bağlamağa tam yetkili olacaktır.

Karma Komisyonun kararları oy çoğunluğu ile alınacaktır.

Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin tüm itirazlar Karma Komisyonunca kesin olarak karara bağlanacaktır.

TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI

Madde 13. Karma Komisyon, ilgilileri dinlendikten ya da dinlemeğe yöntemi uyarınca çağırdıktan sonra, işbu Sözleşme uyarınca artırılması gereken taşınmaz mallara değer biçirme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktır.

Artılacak mallara değer biçilmesinde, bu malların altın para ile olan değeri temel sayılacaktır.

Madde 14. Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin Hükümeti emrinde kalacak olan mallar için borçlu kalınan para tutarını belirten bir açıklama belgesi verecektir.

Bu açıklama belgeleri temel sayılarak borçlu kalınan para tutarları, artırımın yapılacağı ülke ile Hükümetinin, göçmenin bağlı olduğu Hükümete karşı bir borcu olacaktır. Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla eşdeğerde ve nitelikte, mal alması gerekecektir.

Her altı ayda bir, yukarıda belirtilen biçimde açıklama belgeleri temeli üzerinden, her iki Hükümetçe ödenmesi gereken paraların hesabı çıkartılacaktır.

Artım işlemi bütünlendiği zaman, karşılıklı borçlar birbirine eşit çıkarsa, bunlarla ilgili hesaplar denkleştirilmiş ve kapatılmış olacaktır. Bu denkleştirme işleminden sonra, Hükümetlerden biri ötekine borçlu kalırsa, bu borç peşin para ile ödenecektir. Borçlu Hükümet, bu ödeme için süre tanınmasını isterse, Komisyon, yıllık en çok üç taksitle ödenmesi koşulu ile, bu süreyi ona tanıyabilecektir. Komisyon, bu süre içinde ödenmesi gereken faizleri de saptayacaktır.

Ödenecek para oldukça önemli ve daha uzun sürelerin tanınmasını gerektirmekteyse, borçlu Hükümet, borçlu olduğu paranın yüzde yirmisine dek, Karma Komisyonca saptanacak bir parayı peşin olarak ödeyecek, geri kalan borç için de, Karma Komisyonca saptanacak oranda faizli ve yirmi yıllık bir süre içinde ödenmesi gereken borç senetleri çıkarabilecektir. Borçlu Hükümet, bu borç için, Komisyonca kabul edilecek sağlancalar gösterecektir. Bu sağlancalar, Yunanistan'da Uluslararası Komisyonca, İstanbul'da Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye] Meclisince işletilecek ve bunların gelirleri toplanacaktır. Bu sağlancalar konusunda anlaşmaya varılamazsa, Milletler Cemiyeti Konseyi bunların neler olacağını saptamaya yetkili olacaktır.

TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI

Madde 15. Göçü kolaylaştırmak amacıyla, ilgili Devletlerce, Karma Komisyonun saptayacağı koşullarla, Komisyona öndelik olarak ödemede bulunulacaktır.

Madde 16. Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, işbu Sözleşme uyarınca, ülkelerini bırakıp gidecek olan kimseler ile bu kimselerin gidecekleri ülkelere götürülmek üzere varacakları limanlara yapılacak bildirimlere ilişkin tüm sorunlar üzerinde, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon ile anlaşacaklardır.

Bağıtlı Yüksek Taraflara, mübadele edilecek halklara, gidişleri için saptanmış günden önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açmak, ya da mallarını ellerinden çıkartmak üzere, doğrudan ya da dolaylı hiç bir baskıda bulunmamağı, karşılıklı olarak yükümlenirler. Bağıtlı Yüksek Taraflar, ülkeyi bırakıp giden ya da gidecek olan göçmenleri hiç bir vergiye ya da olağanüstü bir resme bağlamamağı da yükümlenirler.

2. Madde uyarınca mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak ya da oralara yeniden dönmek hakları ile Türkiye ve Yunanistan'da özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiç bir engel çıkartılmayacaktır. Bu hüküm, mübadele dışı bırakılacak sözkonusu bölgelerde oturanların mallarını başkalarına serbestçe geçirmelerini ve bu kimselerden Türkiye'yi ya da Yunanistan'ı kendi istekleriyle bırakıp gitmek isteyenlerin gidişini engelleme nedeni olarak öne sürülemeyecektir.

Madde 17. Karma Komisyonun ve kollarının çalışmaları ve işlerinin yürütülmesi için gerekli giderler, Komisyonca saptanacak oranlara göre, ilgili Hükümetlerce karşılanacaktır.

Madde 18. Bağıtlı Yüksek Taraflar, işbu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, yasalarında gerekli değişiklikleri yapmağı yükümlenirler.

Madde 19. İşbu Sözleşme, Bağıtlı Yüksek taraflar bakımından, Türkiye ile yapılacak Barış Andlaşmasının bir parçasıymış gibi özdeş güçte ve değerde sayılacaktır. İşbu Sözleşme, sözkonusu Andlaşma Bağıtlı Yüksek Tarafların her ikisince onaylanır onaylanmaz yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, her birinin yetki belgelerinin yönteminde uygun olduğu görülen aşağıdaki imzaların sahipleri yetkili Temsilciler işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

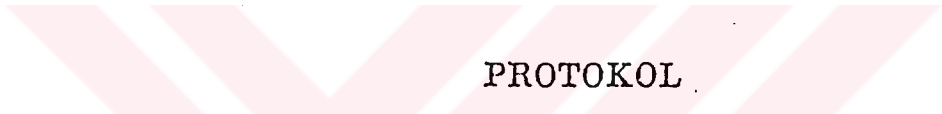
TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALARI

Lozan'da, 30 Ocak 1923 günü üç örnek olarak düzenlenmiştir. Bu örneklerden biri Yunanistan Hükümetine, biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine verilecek, üçüncüsü de, aslına uygun olan birer örneğini Türkiye ile yapılmış Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlere yollayacak olan Fransa Cumhuriyeti Hükümetine, bu Devletin arşivlerine konulmak üzere, sunulacaktır.

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

E. K. VÉNİZÉLOS
D. CACLAMANOS

* * *

 PROTOKOL

Gereğince yetkili kılınmış olan ve aşağıda imzaları bulunan *Türk Temsilcileri*, Türk Hükümetinin, Rum ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin olarak, Yunanistan ile bugün yapılmış Sözleşmenin yürürlüğe konulmasını beklemeksizin ve bu Sözleşmenin 1. Maddesini gözetmeksizin Barış Andlaşması imza edilir edilmez, işbu Sözleşmenin 4. Maddesinde sözü geçen vücutça sağlam erkekleri serbest bırakacağını ve bunların gidişlerini sağlayacağını bildirir.

Lozan'da, 30 Ocak 1923 günü, üç örnek olarak düzenlenmiştir.

M. İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN

Ek 2: Sanayi ile uğraşan ve yardıma muhtaç göçmenlere yardım edilmesi ile ilgili Muğla Valiliğinin Bakanlıca vazdî vazi¹¹³

داخليه كات حليه

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

محتاج معادنت ایاب صنایع توزیع ادوخته ان...
حواله نامه سندن ایسالة ما عده بیوینی ۱۰
مختاری

۱۲

۱۶

Handwritten signature

~~Handwritten signature~~

تدریفات درت قد...
۱۲

داخليه وكالتى

اسطانه مديريت عموميہ سي

لاجل التبييض	شعبه سي	مبيض	مسودى	اوراق نومروسى
	مدير			٦٥٧٤
مقابلہ ايدنار		تاريخ تبييض	تاريخ تسويد	قلم ورودى تاريخى اشناسه شعبه
		٧٧	٥٤٦	
<p>٥٤٦ تاريخ ١٠٤٥ / ١١ / ١٣٦٥ كذا في سوابق ١٣٦٥ / ١١ / ١٣٦٥ نه في جرائد وكذا في جرائد بوزن قلم و اشناسه اشباعه جرائد اشباعه جرائد اشباعه جرائد</p>		<p>MEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ</p>		

Ek 3: Fethiye Askerlik Şubesi Hizmet Binası için Rum Yanı Lavazidi'nin evinin tahsis edilmesi¹¹⁴

حضر في الوثيقة

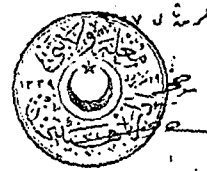

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

مذکورہ میں درج شدہ زمین کا اقتضا ایفہ ارادوں پر فروری ۱۹۷۸ء
اور ۱۹۷۹ء میں مذکور رہ یا فی لویزیٹی، عائد تقاضی و فرقانی براب خانہ کے معقولہ
ایفیکٹو وینٹیج جیسے مالک یہ زمین ایڈاپٹ اور استعمال کا نئے ایجنسی کے ساتھ
استعمال کے معقولہ یہ مفادوں کے لئے دار مقام کے لئے تصدیقاً اعداد و بریس
ایجاباً ایفہ زر وک و ادارہ سارہی طریقہ و لقا تقدیم حضور سید بنامہ
انجمن ملحقہ ادارہ ۱۹۷۸

ادارہ حقینہ
والا

۱۹۷۸
۱۹۷۹
اخذ شدہ زمین کا اہمیت اور اس کے لئے زمین کو بیرونی زمین کے طور پر استعمال کرنے کے لئے
ایفیکٹو وینٹیج جیسے زمین کے طور پر استعمال کرنے کے لئے اہمیت اور اس کے لئے
۱۹۷۹ء تا ۱۹۸۰ء تک زمین کے استعمال کے لئے اہمیت اور اس کے لئے
زمین کو بیرونی زمین کے طور پر استعمال کرنے کے لئے اہمیت اور اس کے لئے
خریدنا عرصہ میں اس کا استعمال اور اس کے لئے اہمیت اور اس کے لئے
درج شدہ زمین کے لئے اہمیت اور اس کے لئے

مذکورہ
ذمہ دار
۱۹۷۸
۱۹۷۹

داخله و کاتتی

اسکان مدیریت عمومی

اوراق نومروسی	مسودی	میضی	شمسی	لاجل التیص
۱۰۰۰ ۲۹۴۴			میر	
قلمه ورودی تاریخی	تاریخ تسوید	تاریخ میضی	مکتوب	مقابله انداز
۱۰۰۰ ۲۹۴۴	۱۰۰۰ ۲۹۴۴		مکتوب	
<p>قلمه قضا به امداد کتبی است. تحت این قلمه به نام شارع عده نام استخوانی از کوروی کتبی و کتبی به تاریخ ۱۳۰۲ حاجه به امراء و کتبی و کتبی امان قضا به امراء و کتبی به امراء پای کتبی به کتبی و کتبی استخوانی کتبی به کتبی ماده است کتبی قضا به کتبی و کتبی به کتبی استخوانی امراء کتبی به کتبی</p> <p>۱۰۰۰ ۲۹۴۴</p>				

DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GUMHURİYET ARŞIVI

Ek 4: İstanköy Mültecilerinden Hüseyin Oğlu Ramazan'a iskan yardımı yapılması¹¹⁵

4

رأیه و طالت جلیه

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ایستادگان امانت
تاریخ
۱۵۰۶۹
۰۰۶۹

تحتاج معادنت بولندفدن بجهت عابدلاً اسطانی استغالیده ایستادگان امانت بولندفدن
ایلی رضانه عانت بر قسط عرضی ۱۱ ایل اول ۹۴۶ تاریخ و ۱۵۰۶۹ / ۰۰۶۹ نومرولو
حیرت عمومی و طالت جلیه توفیقاً تقدیم قلند فی ضرورت اقدم
۱۲۸ / ۱۳۷۹

الی
مهرت

۱ - ۱
۱۳۷۹
۱۳۷۹
۱۰ - ۱۰

۱۳۷۹
۱۳۷۹

۱۳۷۹
۱۳۷۹

¹¹⁵ BCATİ, 272/ 12-53-129-29

داخلیه وکالتی
اسکان مدیریت عمومی

اوراق نومروسی	مسودی	میضی	شعبه سی	لاجل التبیض
۷۸۷۷			میز مدیر	
قلمه و روزی تاریخی	تاریخ تسوید	تاریخ تبیض		مقابلہ ایڈنٹر
۵	۶-۷		فہرستہ	نوعی
<p>کراچی اعظم</p> <p>DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ</p> <p>شماره الحاقه ۱۰۰۰۰</p>		<p>۷۸۷۷ تاریخ و ۷۸۷۷ الحاقه نومرو کراچی میز مدیر ہدایت اور اس وقت ہی میں نے اس وقت یہ اس وقت بھیجی تھی وہ اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت اس وقت</p> <p>نقصیم ۷۸-۷-۷۸</p>		